

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

BAKALÁRSKA PRÁCA

2010

Dagmar Barcajová

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

**FORMOVANIE VZŤAHU VYCHOVÁVATEĽA
A VYCHOVANÉHO V PODMIENKACH ŠPECIÁLNYCH
VÝCHOVNÝCH ZARIADENÍ**

Bakalárska práca

Študijný program: Pedagogika

Školiace pracovisko: Katedra pedagogiky PF UKF v Nitre

Školiteľ: PaedDr. Lívia Fenyvesiová, PhD.

Konzultant:

Nitra 2010

Dagmar Barcajová

Pod'akovanie

Ďakujem svojej školiteľke PaedDr. Lívii Fenyvesiovej, PhD., za cenné rady a odporúčania, ktoré mi poskytla pri písaní a kompozícii bakalárskej práce. Moje úpimné pod'akovanie zároveň patrí pedagógom v Liečebno-výchovnom sanatóriu v Nitre a mojej rodine za podporu nielen počas písania práce, ale aj počas celého štúdia.

ABSTRAKT

BARCAJOVÁ, Dagmar: *Formovanie vzťahu vychovávateľa a vychovaného v podmienkach špeciálnych výchovných zariadení*. [Bakalárska práca] / Dagmar Barcajová – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Pedagogická fakulta; Katedra pedagogiky. Konzultant: PaedDr. Lívia Fenyvesiová, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár /Bc./ - Nitra : PF UKF, 2010.

Bakalárska práca je venovaná problematike vytvárania vzťahu vychovávateľa s klientmi špeciálnych výchovných zariadení, konkrétne liečebno-výchovných sanatórií, a bližšie špecifikuje predpoklady pre optimálne výchovné pôsobenie na klientov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Predkladanú prácu tvoria tri kapitoly. Prvá kapitola obsahuje legislatívne vymedzenie špeciálnych výchovných zariadení v školskom systéme Slovenskej republiky a charakterizuje výchovnú prácu v liečebno-výchovných sanatóriách. V druhej kapitole analyzuje klientelu liečebno-výchovných sanatórií a klasifikuje najčastejšie poruchy správania a učenia. Tretia, najrozsiahlejšia kapitola, je venovaná podmienkam, ktoré vplyvajú na vzájomný vzťah vychovávateľa a klienta, rodinnému prostrediu dieťaťa a kooperácii pedagogických pracovníkov s rodinou.

Kľúčové slová

liečebno-výchovné sanatórium, vychovávateľ, klient, poruchy správania a učenia, kooperácia

ABSTRACT

BARCAJOVÁ, Dagmar: *Forming a relationship between educator and client in conditions of special educational institutions*. [Bachelor's thesis] / Dagmar Barcajová - Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Education; Department of Pedagogy. Consultant: PaedDr. Lívia Fenyvesiová, PhD. Academic degree: Bachelor /Bc./ - Nitra : PF UKF, 2010.

This thesis is devoted to the issue of forming a relationship between educator and client in conditions of special educational institutions, especially in therapeutic educational sanitariums and specifies the conditions for optimal educational influence on clients with special needs. The thesis consists of three chapters. The first chapter contains a legal definition of special educational facilities in the school system in the Slovak republic and describes educational work in therapeutic educational sanitariums. The second chapter analyzes the clientele of the therapeutic educational sanitariums with the most common behavioral and educational disorders. The third chapter, the most extensive, is devoted to conditions affecting the relationship between educator and client, as well as the family environment and the cooperation of the staff with the family.

Keywords

therapeutic educational sanitarium, educator, client, behavioral and educational disorders, cooperation

OBSAH

ÚVOD	7
1 ŠPECIÁLNE VÝCHOVNÉ ZARIADENIA V ŠKOLSKOM SYSTÉME SLOVENSKEJ REPUBLIKY	9
1.1 Charakteristika liečebno–výchovného sanatória	12
1.2 Špecifiká výchovnej práce v liečebno–výchovnom sanatóriu	14
1.3 Aktuálna situácia liečebno–výchovných sanatórií na území Slovenskej republiky	17
2 DIEŤA AKO KLIENT LIEČEBNO-VÝCHOVNÉHO SANATÓRIA	23
2.1 Dieťa s poruchami správania a prežívania	24
2.2 Dieťa so špecifickými poruchami učenia	28
3 ASPEKTY UTVÁRANIA VZŤAHU MEDZI VYCHOVÁVATEĽOM A VYCHOVÁVANÝM	31
3.1 Požiadavky na osobnosť vychovávateľa a kvalifikačné predpoklady pre výkon jeho profesie	33
3.2 Vplyv rodinného prostredia na výchovu dieťaťa	36
3.3 Kooperácia liečebno–výchovného sanatória a rodiny pri eliminácii špecifických porúch učenia a správania dieťaťa	39
ZÁVER	42
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	43

ÚVOD

Celé ľudské pokolenie už od nepamäti sprevádzali rôzne existenčné, generačné, adaptačno–integračné a iné sociálne problémy, ktoré priamo i nepriamo súviseli s výchovou a prípravou človeka pre život v civilizovanej spoločnosti.

Výchova takmer vždy reflektovala spoločenské požiadavky v danom sociokultúrnom a historickom kontexte, ktoré sa následne premietali do konkrétnych výchovných ideálov, ktoré bolo možné samotným výchovným pôsobením uskutočniť. O sociálnej funkcii výchovy, jej dôležitosti a celkového prínosu pre štát a jeho občanov, pojednávali mnohí myslitelia, učitelia a filozofi.

V nejednom z Platónových diel nachádzame jeho myšlienky o tom, že len správnym usporiadaním štátu a dobrými cnostnými ľuďmi, ktorých si treba vychovať, možno zabezpečiť blahobyť a bezproblémový život.

Podklady k tvorbe danej práce sme čerpali prevažne z odbornej literatúry, odborných publikácií pedagogického a psychologického zamerania, metodických materiálov a z pedagogických časopisov. Pri jej písaní sme vychádzali aj z praktických skúseností mojich najbližších – rodičov, kvalifikovaných pedagógov.

Cieľom práce je bližšie špecifikovať prácu vychovávateľa, poznať atribúty, ktoré sú potrebné na vytváraní pozitívnej atmosféry medzi vychovávateľom a vychovávaným a zaoberať sa osobnosťou vychovávateľa vo výchovno-vzdelávacom procese.

Našou snahou nie je poukázať na špeciálne výchovné zariadenia ako optimálne inštitúcie pri odstraňovaní špecifických porúch u detí a mládeže. Radi by sme však zdôraznili, že ich prítomnosť v školskom systéme má vzhľadom na čoraz zvyšujúci sa počet detí a mládeže so špeciálnymi potrebami svoje opodstatnenie. Chceli sme tiež vyzdvihnúť dôležitosť pozície vychovávateľa, ktorý je pre deti vzdelávajúce sa v segregovaných podmienkach často najbližšou osobou, človekom, ktorý svojim pozitívnym osobným príkladom výrazne pomáha u detí formovať ich mravné vedomie a osobnosť.

Ďalej uvádzame dôležitosť aktívnej účasti pedagógov, v našom prípade vychovávateľov na skvalitňovaní výchovno-vzdelávacieho procesu. Tak ako vychovávateľ svojimi vedomosťami obohacuje vychovávaných, rovnako tak aj vychovávaní môžu poskytnúť vychovávateľovi významné poznatky a skúsenosti.

Vzhľadom na to, že obaja moji rodičia pôsobili dlhé roky ako vychovávateľa v Liečebno-výchovnom sanatóriu v Nitre, v našej práci sa bližšie venujeme práve problematike spomínaných špeciálnych výchovných zariadení, využívaným metódam práce vo výchovno-vzdelávacom procese a ich vplyvu na osobnostný rozvoj dieťaťa.

1 ŠPECIÁLNE VÝCHOVNÉ ZARIADENIA V ŠKOLSKOM SYSTÉME SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Školský systém slovenskej republiky je špecifický a i v samotnom zákone sa zameriava nielen na školské zariadenia pre intaktných žiakov, ale aj pre žiakov s poruchami učenia alebo správania. Tento fakt zákon vymedzuje v sebe samom, špecifikujúc postavenie týchto zariadení v systéme školstva SR.

Špeciálne výchovné zariadenia slúžia na diagnostiku, edukáciu a reedukáciu detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktoré vzhľadom na prítomnosť porúch správania, učenia, mravného a emocionálneho narušenia nie je možné vzdelávať spolu s intaktnými deťmi.

Systém špeciálnych výchovných zariadení, akým je aj liečebno-výchovné sanatórium, je organizovaný vyhláškou 323/2008 Z. z. Ministerstva školstva Slovenskej republiky zo 6. augusta 2008 o špeciálnych výchovných zariadeniach.

Ministerstvo školstva Slovenskej republiky podľa § 129 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, upravuje podrobnosti o organizácii výchovno-vzdelávacieho procesu v špeciálnych výchovných zariadeniach, o individuálnych reedukačných programoch, formách a metódach výchovy a vzdelávania uplatňovaných v procese reedukácie, o výchovných skupinách, diagnostických skupinách, ochranných opatreniach, o personálnom, finančnom, materiálno-technickom a priestorovom zabezpečení a vymedzuje tieto špeciálne výchovné zariadenia:

Liečebno-výchovné sanatórium sa zameriava na diagnostikovanie a nápravu porúch učenia, porúch aktivity a pozornosti, rozvoj schopností dieťaťa a reedukáciu niektorej z foriem závislostí, vrátane prevencie ich vzniku.

Zariadenie organizuje záujmovú činnosť detí so zreteľom na ich individuálne potreby, záujmy, alebo prípravu na budúce povolanie. Vnútorne ho možno členiť podľa veku detí (Vyhláška 323/2008, § 2).

Diagnostické centrum sa zameriava na špeciálno-pedagogickú diagnostiku s cieľom zistenia aktuálneho stavu vzdelanosti, úrovne vedomostí, zručností, schopností a návykov a na určenie vhodných postupov vedúcich k ich náprave.

Počas pobytu dieťaťa poskytuje diagnostické centrum odborné služby aj rodičom dieťaťa, súrodencom, prípadne inej fyzickej osobe než rodičovi, ktorá má dieťa zverené do osobnej starostlivosti alebo do pestúnskej starostlivosti na základe rozhodnutia súdu, a to

formou individuálnych stretnutí alebo skupinových stretnutí, s cieľom aktívne ich zapojiť do diagnostického, reedukačného a resocializačného procesu (Vyhláška 323/2008, § 3).

Zariadenie zabezpečuje najmä diagnostiku deťom s narušeným alebo ohrozeným psychosociálnym vývinom, s cieľom určenia ďalšej vhodnej výchovno-vzdelávacej, resocializačnej alebo reedukačnej starostlivosti, poradenské služby zariadeniam, v ktorých sa vykonáva ústavná starostlivosť alebo ochranná výchova, vypracúva diagnostické správy o dieťati, ktoré slúžia ako vstupný podklad na vypracovanie individuálneho reedukačného programu alebo výchovno-vzdelávacieho programu, a zároveň vypracúva odporúčanie o umiestnení dieťaťa po ukončení pobytu v diagnostickom centre, s ohľadom na možnosť prípravy na povolanie, uplatnenia na trhu práce a úpravy rodinných pomerov.

Diagnostické centrum poskytuje diagnostickú, psychologickú, psychoterapeutickú, výchovno-vzdelávaciu starostlivosť deťom na základe:

- žiadosti zákonného zástupcu,
- dohody so zariadením, v ktorom sa vykonáva rozhodnutie súdu,
- predbežného opatrenia súdu podľa osobitného predpisu,
- rozhodnutia súdu o uložení výchovného opatrenia.

Diagnostické centrá sa podľa vnútornej organizácie môžu diferencovať na:

- reedukačné centrá pre deti do 15. rokov veku,
- reedukačné centrá pre deti od 15. rokov veku,

Diagnostické centrum sa zriaďuje pre najviac šesť diagnostických skupín ako internátne zariadenie s nepretržitou prevádzkou (Zákon 245/2008, § 121).

Klientelu diagnostického centra tvoria prevažne deti z rodín, ktoré sú aj dlhodobo nefunkčné a sú v evidencii sociálnych oddelení. Sociálno-kultúrna a ekonomická úroveň týchto rodín je väčšinou nízka, rodičia sú často nezamestnaní, i celkový životný štandard je spravidla nižší ako u bežnej populácie. Vysoký je podiel rómskych rodín.

Významným faktom je, že väčšina týchto rodín je značne nestabilná jednak v tom zmysle, že rodičia s deťmi migrujú, zdržiavajú sa aj dlhší čas u rôznych príbuzných, často menia miesto pobytu (čo je v mnohých prípadoch dôvodom nepravidelnej dochádzky detí do školy), a jednak sú to rodiny nestabilné vo vzťahoch.

Pomerne častým faktom je výkon trestu otca alebo matky. Mnoho detí už má v anamnéze pobyt v ústavnej výchove, návrat do rodiny a opakované nariadenie ústavnej výchovy. Niektoré deti sú v ústavnej starostlivosti od narodenia a postupne prešli viacerými zariadeniami - diagnostickým ústavom, detským domovom, špeciálnou školou

internátnou, časté sú rôzne dlhé pobyty detí v SOS (Stanica opatrovateľskej služby) pred umiestnením v detskom centre (Mihal'ovová, J., 2005).

Reedukačné centrum sa zameriava na reedukáciu sociálne, mravne a emocionálne narušených detí, u ktorých boli zistené také nedostatky v sociálnej prispôsobivosti, v osobnostných vlastnostiach a charakterovom vývine, že ich výchova a vzdelávanie v iných zariadeniach alebo v prirodzenom rodinnom prostredí by nevedli k náprave.

Výchovno-vzdelávací proces, ktorý zabezpečujú súčasne vychovávateľ a asistent učiteľa, je zameraný na optimalizáciu psychosociálneho vývinu klientov, odstraňovanie porúch správania a vytvorenie predpokladov na osobnostnú a sociálnu integráciu. Zároveň organizuje aj záujmovú činnosť detí so zreteľom na ich individuálne potreby, záujmy, alebo prípravu na povolanie. Reedukačné centrum pre deti vyžadujúce zvýšenú starostlivosť poskytuje starostlivosť deťom so zdravotným postihnutím, ktorých zdravotné postihnutie túto starostlivosť vyžaduje, reedukačný proces je rozšírený o liečebný režim, deťom s narušeným psychosociálnym vývinom, u ktorých reedukačný proces v reedukačnom centre nebol úspešný, deťom s psychiatrickou diagnózou alebo deťom závislým od psychoaktívnych látok po detoxikácii, ktorým sa z týchto dôvodov nemôže poskytovať starostlivosť v ostatných špeciálnych výchovných zariadeniach (Vyhláška 323/2008, § 4 - 8).

Reedukačné centrum na základe výchovno-vzdelávacieho programu a individuálneho reedukačného programu poskytuje deťom do veku 18 rokov, s možnosťou predĺženia o jeden rok, výchovu a vzdelávanie vrátane prípravy na povolanie s cieľom ich opätovného začlenenia do pôvodného sociálneho prostredia na žiadosť dieťaťa.

Do reedukačného centra sa prijímajú deti na základe:

- žiadosti zákonného zástupcu,
- dohody so zariadením, v ktorom sa vykonáva rozhodnutie súdu,
- predbežného opatrenia súdu podľa osobitného predpisu,
- rozhodnutia súdu o uložení ochrannej výchovy,
- rozhodnutia súdu o uložení výchovného opatrenia,
- rozhodnutia súdu o nariadení ústavnej starostlivosti,

Reedukačné centrá sa podľa vnútornej organizácie môžu diferencovať na:

- reedukačné centrá pre deti do 15. rokov veku,
- prípadne do ukončenia povinnej školskej dochádzky v základnej škole,
- reedukačné centrá pre deti od 15. rokov veku,

- reedukačné centrá pre deti do ukončenia ich prípravy na povolanie.

Základnou organizačnou jednotkou reedukačného centra je výchovná skupina, ktorá sa zriaďuje pre najviac osem detí; v oddelení pre maloleté matky s deťmi môže byť najviac päť matiek s deťmi.

Reedukačné centrum sa zriaďuje pre šesť výchovných skupín, ak má výchovné skupiny na viacerých samostatných pracoviskách, môže mať až osem výchovných skupín.

V reedukačnom centre sa podľa potreby zriaďujú oddelenia pre deti vyžadujúce zvýšenú starostlivosť (poskytuje starostlivosť deťom, ktorých zdravotné znevýhodnenie si vyžaduje zvýšenú starostlivosť), s ochranným režimom (poskytuje starostlivosť deťom, ktorých prevýchova si vyžaduje zvýšené nároky na personálne, priestorové a materiálo-technické zabezpečenie z dôvodu zvýšeného ohrozenia bezpečnosti detí a zamestnancov), s otvoreným režimom (poskytuje starostlivosť deťom, ktoré sa vzdelávajú v základnej škole alebo sa pripravujú na povolanie v stredných školách, v odborných učilištiach alebo v praktických školách mimo reedukačného centra), pre maloleté matky s deťmi.

Reedukačné centrum vytvára individuálny reedukačný program pre každé dieťa, ktorý vychádza z psychologickkej a špeciálnopedagogickej diagnózy vykonanej na tento účel spravidla diagnostickým centrom. Jeho vyhodnotenie a úprava sa vykonáva minimálne raz za štvrt'rok (Zákon 245/2008, § 122).

Vzhľadom na to, že v našej práci sa bližšie zaoberáme liečebno-výchovnými sanatóriami, v nasledujúcej podkapitole uvádzame ich všeobecnú charakteristiku a legislatívne vymedzenie.

1.1 Charakteristika liečebno-výchovného sanatória

Liečebno-výchovné sanatórium poskytuje dlhodobú psychologickú, psychoterapeutickú, logopedickú a výchovnú starostlivosť pre deti a mládež s narušeným psychosociálnym vývinom, vývinovými poruchami učenia a poruchami správania, u ktorých ambulatná výchova nevedla k náprave, spravidla formou 3 – 12 mesačných pobytov.

Základnou organizačnou jednotkou liečebno-výchovného sanatória je výchovná skupina. Liečebno-výchovné sanatórium sa zriaďuje ako denné alebo internátne zariadenie s celoročnou prevádzkou. Zariadenie poskytuje odborné služby a pomoc formou individuálnych alebo skupinových stretnutí aj zákonným zástupcom dieťaťa s cieľom aktívne ich zapojiť do liečebno-výchovného procesu (Zákon 245/2008, § 123).

Do liečebno-výchovného sanatória sa prijímajú deti na žiadosť zákonného zástupcu, po odporúčaní poradenského zariadenia, návrhu školy, zdravotníckeho zariadenia, prípadne orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, so súhlasom zákonného zástupcu dieťaťa (Zákon č. 305/2005).

Dieťa môže byť prijaté do zariadenia rôznymi spôsobmi:

a) súkromne - na základe dobrovoľného rozhodnutia zákonných zástupcov dieťaťa. Ide o prevenciu a včasnú intervenciu spojenú s rôznymi výchovnými problémami dieťaťa. Najčastejšie ide o začínajúce záškoláctvo, vystupňované agresívne správanie, stretávanie sa s nevhodnou partiou páchajúcou trestnú činnosť, drobné krádeže, drogové závislosti a iné rozbiehajúce sa sociálno-patologické javy v správaní dieťaťa.

Prijatie dieťaťa sa realizuje na základe písomnej dohody uzatvorenej medzi riaditeľom sanatória a zákonným zástupcom, ktorý hradí dohodnuté nevyhnutné náklady spojené s pobytom a stravovaním dieťaťa v zariadení. Dieťa je prijímané s kompletnou sociálnou, zdravotnou a školskou dokumentáciou – rodný list, OP, zdravotná karta, preukaz poistenca, užívané lieky, výpis známok zo školy, katalógový list, posledné vysvedčenie.

Dĺžka pobytu dieťaťa je dohodnutá podľa potreby. Rodičia sa počas pobytu zaväzujú spolupracovať so sanatóriom a dodržiavať odporúčania odborných pracovníkov, pričom dohodu možno vypovedať kedykoľvek pri nedodržaní zmluvných podmienok.

b) z iného kmeňového zariadenia - dieťa je prijímané na žiadosť iného zariadenia – detského domova, reedukačného detského domova, krízového centra a pod. Dieťa je do liečebno-výchovného sanatória umiestnené na určitý čas, podľa potreby, naďalej však zostáva v stave kmeňového zariadenia.

Kmeňové zariadenie naďalej udržiava s dieťaťom osobný kontakt a podľa dohody zabezpečuje dieťaťu prázdninové pobyty v ich zariadení. Ukončenie pobytu dieťaťa je možné po vzájomnej dohode.

c) na základe súdneho rozhodnutia – t.j. nariadením vo forme predbežného opatrenia, výchovného opatrenia, nariadením ústavnej výchovy, alebo ochranej výchovy dieťaťa. Podmienky prijatia dieťaťa do zariadenia sú v tomto prípade určené konkrétnym súdnym rozhodnutím a náklady spojené s jeho pobytom hradí štát (Súkromné liečebno-výchovné sanatórium Senec, <http://www.slvs-senec.sk/PrijmanieKlientov.html>).

1.2 Špecifická výchovnej práce v liečebno-výchovnom sanatóriu

V súvislosti s inováciou výchovno–vzdelávacieho obsahu dochádza aj k využívaniu nových spôsobov práce, čo vedie k zefektívňovaniu vzdelávacieho procesu a prostredníctvom neho sa zvyšuje aj výchovné pôsobenie.

Od toho, aké spôsoby práce si učiteľ alebo vychovávateľ zvolí, závisí výsledok ich práce, a preto im musí záležať na tom, ako budú postupovať a volia si také metódy, ktoré vedú k želanému výsledku. Súčasná pedagogika vymedzuje metódy ako špecifickú aktivitu subjektu a objektu výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorá rozvíja vzdelanostnú úroveň a súčasne pôsobí výchovne v zmysle stanovených cieľov.

M. Zelina (1994, s. 19 – 20) uvádza: *„metóda je všeobecnosť cesty, určitý predpis a popis činnosti, ako od vstupu prísť k výstupu, ako uskutočniť organizáciu činností, aby sa došlo k pozitívnym cieľom.“*

Ak túto skutočnosť budeme aplikovať na výchovné pôsobenie, tak potom pod pojmom metóda výchovy treba rozumieť zámerný a cieľavedomý postup, alebo spôsob usporiadania obsahov výchovnej činnosti, ktorý vedie k dosiahnutiu stanovených cieľov. Pomocou tohto výchovného postupu sa u detí formuje mravné vedomie, city, vôľa, vytvárajú sa správne názory a presvedčenia a učia sa mravne konať a správať.

Metódy sú považované za jednu z najdôležitejších kategórií, ktorá nám objasňuje ako vychovávať, akým spôsobom viesť dieťa k tomu, aby sme uňho sformovali určité vedomosti, zručnosti, návyky, vytvorili pozitívny vzťah k sebe a k ostatným. Tradične je pojem metóda chápaný ako určitý spôsob alebo cesta k dosiahnutiu výchovno-vzdelávacieho cieľa. Metódy výchovy sú definované ako zámerné a systematické spôsoby, postupy a prostriedky, ktoré smerujú k výchovnému cieľu. (Průcha, J. - Walterová, E. - Mareš, J., 2001, s. 116).

My sa v našej práci zaoberáme metódami výchovy v užšom slova zmysle, to znamená metódami, prostredníctvom ktorých je možné pôsobiť na sféru potrieb a motívov vychovávaného. Pôsobenie sa zameriava na kognitívnu, emocionálnu a afektívnu stránku osobnosti dieťaťa tak, aby pochopilo podstatu a význam určitých osobnostných kvalít. Z toho vyplýva potreba využívať rôzne spôsoby výchovy, akými sú metódy organizácie poznávacej činnosti, využívanie vhodných príkladov na dosiahnutie požadovaných osobnostných kvalít vychovávaného a vhodných cvičení zameraných na formovanie určitých návykov správania v rôznych typoch činnosti. Pri uplatňovaní jednotlivých metód sa berie do úvahy diagnostické stanovisko psychológa, špeciálneho pedagóga a liečebného

pedagóga. Určujúcim kritériom pre ich využitie je nielen povinnosť rešpektovať predpísané učivo, ale aj výchovno-vzdelávací program, založený na individuálnom prístupe ku klientovi.

Každý takýto program je zameraný na reedukáciu, kompenzáciu, tlmenie nežiaducich prejavov správania a vypracovanie kompenzačných prostriedkov. Z psychologického hľadiska ide o zvýšenie funkčnej zdatnosti klienta tak, aby výchovno-vzdelávací proces vhodne podmieňoval koncentráciu, obsahoval cvičenia percepcie, motoriky, pamäti a iných psychických funkcií.

Učiteľ alebo vychovávateľ môže vo svojej práci s deťmi v *liečebno-výchovnom sanatóriu* využiť rôzne metódy výchovnej práce:

- metódy pôsobiace na intelektuálnu stránku osobnosti dieťaťa – presvedčovanie, vysvetľovanie a rozhovor,
- metódy pôsobiace na emocionálnu stránku osobnosti dieťaťa – kde popredné miesto zaujíma pochvala a povzbudzujúci úsmev,
- metódy zamerané na rozvoj vôľových vlastností – tieto spočívajú vo vhodnej organizácii a usmerňovaní aktivity detí (Martišková, V., 2000, s. 13 - 14).

Vychádzajúc zo spomenutých metód hovorí J. Baňár (2005, s. 4) o uplatňovaní motivačného systému hodnotenia, zameraného na celkovú reedukáciu a optimálny rozvoj osobnosti detí, s jednotným prístupom všetkých pracovníkov podieľajúcich sa na výchovno-vzdelávacom procese - učiteľa, vychovávateľa, školského psychológa, liečebného pedagóga a špeciálneho pedagóga. Systém, ktorý sa zameriava na individuálnu modifikáciu správania cestou malých krokov, a ktorého ťažiskom je pozitívna sociálna komunikácia v skupine, poskytuje deťom určitú hodnotovú orientáciu a vhodnými postupmi intenzívneho tréningu modifikuje a rozvíja repertoár žiaduceho správania a učenia.

V rámci motivačného systému hodnotenia môže pedagogický pracovník využívať vo svojej práci viaceré metódy a techniky:

- **pochvala každého dieťaťa** - túto je možné dosiahnuť pomocou individualizovaných úloh, hodnotových a tvorivých úloh, ktoré deťom dávajú príležitosť využiť svoje prednosti, napr. fyzickú silu, obratnosť, fantáziu a pod.,
- **hodnotenie významných vecí** - v praxi znamená hodnotenie usilovnosti, kladného vzťahu k činnosti a prístupu. Ďalšími kvalitami, ktoré sa môžu prejaviť v hre, učení,

oddychovej činnosti môže byť tvorivosť, samostatnosť, pomoc iným deťom, prejav tolerancie a snaha prekonávať prekážky, ktoré stoja v ceste pri dosahovaní cieľa,

- **motivácia odmeňovaním, pochvalou a trestom** – spočíva v hodnotení každého výkonu dieťaťa, bezprostredne po výkone, za účelom dosiahnutia želaného účinku.

Hodnotenie samotné môže spočívať nielen v slovnom hodnotení, alebo v známke. Pedagóg pri hodnotení dieťaťa môže okrem tradičných foriem hodnotenia využívať aj symboly, priznanie určitých privilégií, prípadne sociálnych odmien, a to ich stupňovaním podľa miery výkonu. Už len samotné povzbudenie dieťaťa môže mať veľmi silné motivačné účinky. Naopak trest, napr. citový, môže dieťa zahnať do seba, vyvolať obrannú, alebo agresívnu reakciu. Spomínané motivačné faktory majú však aj svoje negatívne účinky.

V prípade odmien môže u dieťaťa vzniknúť návyk na pochvalu, v prípade neúprimnej pochvaly má pochvala úplne opačný efekt. Trest, najmä vysoký, podmieňuje u dieťaťa vznik strachu, vyvoláva únikové reakcie, úzkosť, vytvára zlú klímu v skupine, plodí ďalšiu agresiu, čo má za následok tendenciu riešiť životné situácie rovnako (Zelina, M., 1994, s. 81 - 86).

Vzhľadom na špecifiká výchovy a vzdelávania v liečebno-výchovných sanatóriách využívajú jednotlivé zariadenia aj rôzne liečebno-pedagogické metódy, ktoré ponúka napr. činnosťná terapia (ergoterapia), arteterapia, muzikoterapia, dramaterapia, psychomotorická terapia, biblioterapia, hipoterapia, alebo terapia hrou.

Tieto predstavujú možnú pomoc klientovi, ale nie univerzálny návod na dosiahnutie želanej zmeny. Ich podstata spočíva vo výchove, učení a podpore pozitívnych daností jednotlivca, s dôrazom na niektoré aspekty pomoci:

1. **pomoc rodine** - v prípade, ak rodina nevie dieťa vhodne motivovať, podporovať a primerane ho zamestnať, vzhľadom na prítomnosť porúch učenia a správania,
2. **habilitácia a rehabilitácia narušených funkcií** – môže ísť napr. o cvičenie pozornosti, zasahujúce do oblasti vnímania, motoriky, poznávania a konania,
3. **pomoc pri orientácii v životnom okolí a v životných úlohách** – podpora samostatnosti, sebaobsluhy, ktorá sa sústreďuje na pochopenie a hodnotenie požiadaviek okolia, s využitím návykov a pravidelnosti v činnostiach,
4. **podpora celkového vývinu, záujmov a osobnostného dozrievania** - prostredníctvom zapojenia všetkých funkcií do činnosti, za účelom získania nových a opakovaných skúseností,
5. **korekcia správania** - zameraná na učenie prosociálneho správania prostredníctvom terapeutickéj činnosti (Hornáková, M., 2003, s. 54).

Výchovná práca kladie na učiteľov a vychovávateľov značné nároky – na ich všestranné i odborné vedomosti, zručnosti, a zároveň schopnosť využiť stanovený vzdelávací obsah po výchovnej stránke. Za dôležité preto považujeme nielen schopnosť perspektívne metodicky správne klasifikovať a vyberať metódy, ale aj formy činnosti, ktoré budú zárukou účinnej výchovnej práce.

Z hľadiska charakteru a procesu realizácie výchovného pôsobenia uvádza P. Masarik (1995, s. 81 – 82) viaceré formy činnosti:

- formy práce organizovanej priamej výchovnej činnosti v škole alebo vo výchove mimo vyučovania,
- rozmanité formy neorganizovaného výchovného vplyvu na žiakov v čase ich osobného voľna,
- formy činnosti podľa druhu a obsahu v navodených výchovných situáciách,
- formy práce pri nestálom, alebo dlhotrvajúcom permanentne sa opakujúcom zložení účastníkov,
- formy individuálnej práce,
- formy hromadnej práce.

V oblasti výchovy musia organizačné formy vytvárať také podmienky, aby poskytovali dostatočný priestor a možnosti na uspokojovanie individuálnych potrieb, záujmov a sklonov, s ohľadom na sebarealizáciu a s cieľom správne využiť voľný čas.

V súvislosti s menovanými metódami, terapeutickými metódami a formami výchovnej práce predpokladáme, že ich využitie závisí od vekovej štruktúry klientely, prítomnosti jednotlivých druhov porúch správania a učenia, a v neposlednom rade od organizácie a možností samotného zariadenia.

1.3 Aktuálna situácia liečebno-výchovných sanatórií na území Slovenskej republiky

Na území Slovenskej republiky sú zriadené viaceré liečebno-výchovné sanatóriá, ktoré sa špecializujú na špecifické poruchy učenia detí a mladistvých.

V našej práci charakterizujeme jednotlivé liečebno-výchovné sanatóriá, z hľadiska ich odbornosti, foriem a organizácie výchovnej práce.

Liečebno-výchovné sanatórium Nitra – Kyneč - je jedným zo zariadení pre deti vo veku od 7 do 10 rokov, (2. až 4. ročníka základnej školy), ktoré si vyžadujú krátkodobé liečebno-výchovné pôsobenie a reedukáciu zameranú na úpravu sociálnej adaptácie.

Deti prejavujú výrazné znaky zlej adaptácie na širšie a užšie sociálne prostredie pre úzkostné, negativistické, agresívne a iné neprimerané reakcie voči svojmu prostrediu, v dôsledku čoho dochádza u nich k výchovným aj výukovým ťažkostiam. Prejavujú sa u nich známky osobnej nespokojnosti so sebou a neadekvátnosťou ich sociálnej role.

Deti pochádzajú z dysfunkčných, neúplných, rozvrátených rodín s pestrú paletou ťažkostí. Najčastejšie poruchy detí v zariadení sú poruchy správania a učenia, narušená komunikačná schopnosť, neurotické prejavy, enuréza, záškoláctvo a krádeže.

Vo výchovno-vzdelávacom procese je snahou celého terapeutického tímu predchádzať nevhodnému správaniu detí a chybám v ich práci. Triedy a výchovné skupiny sú zložené z počtu 8 – 10 detí, čo pedagógom umožňuje individuálne pristupovať ku každému žiakovi, s ohľadom na jeho potreby, s dôslednou aplikáciou výchovných zásad.

Zariadenie svojim klientom poskytuje ubytovanie, stravu, bazálnu starostlivosť, školské vzdelávanie v súlade s učebnými osnovami základnej školy, výchovnú a krúžkovú činnosť, individuálnu psychologickú, liečebno-pedagogickú a pedopsychiatrickú starostlivosť, skupinovú psychoterapiu (Martišková, V., 2000, s. 8).

Liečebno-výchovné sanatórium Poľný Kesov - sa zameriava na diagnostikovanie a nápravu porúch aktivity a pozornosti, rozvoj schopností a prevenciu vzniku závislostí.

Zariadenie organizuje záujmovú činnosť detí so zreteľom na ich individuálne potreby a záujmy.

Liečebno-výchovné sanatórium poskytuje starostlivosť žiakom s mentálnym postihnutím v kombinácii s poruchami správania v 1. až 9. ročníku špeciálnej základnej školy:

- s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia (A variant)
- so stredným stupňom mentálneho postihnutia (B variant)

Zariadenie navštevujú žiaci so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami: žiaci s ľahkým a stredným stupňom mentálneho postihnutia a s poruchami aktivity a pozornosti /žiaci s viacnásobným postihnutím/.

Táto porucha sa vo výchovno-vzdelávacom procese prejavuje ako porucha pozornosti, vnímania, analýzy a syntézy informácií, slovnej a pracovnej pamäti, priestorovej predstavivosti, ako hyperaktívne, impulzívne správanie, motorický nepokoj, neobratnosť, narušená psychomotorická koordinácia, emocionálna labilita, afektívne správanie, problémy v sociálnych vzťahoch - porušovanie disciplíny, sebaovládania, neuvážené konanie, nedostatok empatie, agresívne správanie, nízke sebahodnotenie,

problémy spolupracovať v skupine, problémy v organizovaní svojej činnosti, pri samostatnej práci.

U detí je dôležitá odborná lekárska starostlivosť a často je ordinovaná medikamentózna liečba, ktorá má podporný charakter, neznamená však vyliečenie poruchy (Sýkorová, 2010. Informácie o činnosti Liečebno - výchovného sanatória, elektronická pošta).

Liečebno-výchovné sanatórium Ľubochňa – dolina je prioritne zamerané na špecifickú výchovno–vzdelávaciu starostlivosť o deti 2. až 5. ročníka základnej školy so špecifickými vývinovými poruchami učenia a správania.

Liečebno-výchovné sanatórium poskytuje deťom bazálnu starostlivosť, ako je ubytovanie v internáte a základnú nevyhnutnú zdravotnú starostlivosť. Deti sú vzdelávané podľa osnov bežnej základnej školy. Učitelia v zariadení sú kvalifikovaní špeciálni pedagógovia, ktorí prístupujú ku každému dieťaťu individuálne, podľa vopred stanoveného individuálneho výchovno–vzdelávacieho plánu.

Počas celého roka prebieha liečebno-výchovný proces, reedukácia porúch učenia, individuálna a skupinová terapia pod vedením psychológov a terapeutov. Všetky deti sú v intenzívnej psychoterapeutickej starostlivosti (individuálnej i skupinovej). V dopoludňajších hodinách sa venujú predovšetkým školskej výučbe, ktorá je vhodne modifikovaná. V dopoludňajších hodinách deti absolvujú individuálnu psychoterapiu a reedukáciu. V popoludňajších hodinách okrem skupinovej psychoterapie a komunit je realizovaná výchovná činnosť vychádzajúca z rovnakých princípov.

Dôraz je kladený na využitie okolitého prírodného prostredia na rehabilitáciu, relaxáciu a regeneráciu. Využívajúc pozitívny vplyv prírody na detský organizmus i psychiku, je ťažisko práce v sústavnom kontakte s prírodou, v práci s prírodným materiálom, pravidelnej turistike a cykloturistike, otužovaní detského organizmu, starostlivosti o flóru a faunu (Liečebno-výchovné sanatórium Ľubochňa – dolina, <http://www.lvs-lubochna.info/>).

Liečebno-výchovné sanatórium Košice – Barca - sa zameriava na špecifické vývinové poruchy učenia a správania detí 1. a 2. stupňa ZŠ. Zariadenie poskytuje komplexnú starostlivosť i vzdelávanie deťom so špecifickými vývinovými poruchami učenia, správania, koncentrácie pozornosti, poruchami motoriky, reči a inými problémami.

Deťom sú k dispozícii psychológovia, lekári, špeciálni pedagógovia, vychovávateľa so špeciálno-pedagogickým vzdelaním a celý tím pracuje ako jeden celok. Okrem už menovaných odborníkov, pracuje s deťmi aj liečebná pedagogička a za jej prítomnosti prebieha jedna zo špecifických foriem terapie - canisterapia.

Canisterapia je spôsob terapie, ktorý využíva pozitívne pôsobenie psa na zdravie človeka, ktoré WHO-Svetová zdravotnícka organizácia definuje ako stav psychickej, fyzickej a sociálnej pohody. Uvedený spôsob terapie kladie dôraz predovšetkým na riešenie problémov psychologických, citových a sociálno-integračných (Liečebno-výchovné sanatórium Košice – Barca, <http://www.uvplp.sk/Liecebno-vychovne-sanatorium.168.0.html>).

Liečebno-výchovné sanatórium v Bratislave - je špeciálne výchovné zariadenie, ktoré poskytuje odbornú pomoc deťom s poruchami správania, ADD, ADHD syndrómom, poruchami učenia a poruchami emocionálneho a sociálneho vývinu. Poskytuje základné vzdelanie žiakom 2. stupňa základnej školy podľa platných učebných osnov, korekciu porúch učenia, individuálnu prácu s liečebným pedagógom, vzdelávanie podľa individuálneho študijného plánu, výchovnú činnosť zameranú na rozvoj zručností, schopností a vedomostí s prihliadnutím na špecifické poruchy detí, individuálnu a skupinovú psychologickú, psychoterapeutickú a liečebno-pedagogickú starostlivosť. V záujme rozvoja osobnosti klientov a ich zručností ďalej poskytuje možnosť zapájať sa do viacerých krúžkov, individuálne psychologické a špeciálno-pedagogické poradenstvo.

Zároveň plní úlohu pri ochrane detí pred sociálno-patologickými javmi v prevencii problematického a delikventného vývinu. Preventívne pôsobenie je zamerané na ochranu detí pred rizikom vzniku drogových závislostí. Aktívne pracuje s rodinou s cieľom zlepšiť a zachovať jej funkciu.

Rodičom poskytuje odborné poradenstvo, čím ich zapája do liečebno-výchovného procesu. Aktívnu spoluprácu s rodičmi organizuje formou rodičovských skupiniek a účasťou na spoločných rekreačných stretnutiach s odbornými pracovníkmi počas víkendov (Liečebno-výchovné sanatórium v Bratislave, http://www.lvsba.sk/o_nas_viac.htm).

Liečebno-výchovné sanatórium Senec - je špeciálne súkromné zariadenie, ktoré poskytuje odbornú starostlivosť chlapcom a mladistvým s poruchami správania - ADD,

ADHD syndrómom, poruchami učenia, poruchami emocionálneho a sociálneho vývinu, vo veku od 8 do 18 rokov.

Svojim klientom poskytuje základné vzdelanie 1. a 2. stupňa základnej školy, podľa platných učebných osnov a korekciu porúch učenia. Po ukončení základnej školy majú klienti možnosť získať potvrdenie o zaučení v odboroch zámočník, chovateľ domácich zvierat. Žiaci majú možnosť navštevovať stredné odborné školy alebo stredné odborné učilišťa v okolí. Samozrejmosťou zariadenia je poskytovanie individuálnej, skupinovej psychologickej, psychoterapeutickej a liečebno-pedagogickej starostlivosti. Ďalej je to rodinné poradenstvo a starostlivosť tak ako o klientov, rovnako aj pre rodiny.

Sanatórium zabezpečuje rôzne krúžky a voľno časové aktivity, výchovu k prosociálnemu správaniu, pomoc pri socializácii klientov a pri prevencii delikventného vývinu. Zariadenie poskytuje aj špecifické formy terapie ako sú arteterapia, hipoterapia, biblioterapia, psychomotorická terapia, dramaterapia, naratívna terapia, psychosociálna terapia, činnosťná terapia (Súkromné liečebno-výchovné sanatórium Senec <http://www.slvs-senec.sk/>).

Liečebno-výchovné sanatórium Čakany - je špeciálne výchovné zariadenie na prechodné umiestnenie detí predškolského a mladšieho školského veku 1. až 4. ročníka základnej školy s narušeným psychosociálnym vývinom z rôznych primárnych príčin.

Dôvody k umiestneniu dieťaťa do zariadenia sú rôznorodé, ako napr. neprimerané správanie dieťaťa, ktoré nereaguje na bežné výchovné pôsobenie, porucha správania zapríčinená vnútornými činiteľmi (hyperkinetická porucha, ADD - porucha pozornosti, ADHD - porucha pozornosti s spojená s hyperkinetickým správaním, neurotické prejavy, enuréza, tiky a pod.), porucha správania prvotne zapríčinená nevhodnými výchovnými vplyvmi (na báze emocionálnej a sociálnej deprivácie, prežitých tráum a pod.), špecifické vývinové poruchy učenia (dyslexia, dysgrafia, dysortografia, dyskalkúlia, a pod.), ťažkosti v oblasti komunikačných schopností a reči, hrubej a jemnej motoriky, v sociálnom začlenení sa do kolektívu, porozumení a chápaní.

Zariadenie poskytuje komplexnú psychologickú a pedagogickú diagnostiku, výchovno-vzdelávaciu starostlivosť, logopedickú diagnostiku a korekciu, intenzívnu individuálnu a skupinovú psychoterapeutickú starostlivosť, psychodiagnostické a poradenské služby na pomoc rodine a škole, tímovo (psychológ, učiteľ a vychovávateľ) vypracúva individuálne výchovno-vzdelávacie a stimulačné programy pre deti. Dĺžka pobytu v liečebno-výchovnom sanatóriu závisí od úspešnosti nápravy každého

dieťaťa osobitne, najmenej však trvá 2 mesiace a najviac do ukončenia 4. ročníka základnej školy. Zariadenie má kapacitu 40 detí. Deti sú rozdelené do piatich tried a zároveň výchovných skupín po 8 detí. Každá výchovná skupina má svoju vlastnú klubovňu, v ktorej sa deti hrajú a trávajú časť voľného času.

Počas celého roka prebieha liečebno-výchovný proces, reedukácia porúch učenia, individuálna a skupinová terapia pod vedením psychológov a terapeutov. Deti sú vzdelávané podľa osnov bežnej základnej školy. Učitelia s kvalifikáciou v špeciálnej pedagogike prístupujú ku každému dieťaťu individuálne, podľa vopred stanoveného individuálneho výchovno-vzdelávacieho plánu.

Rodičom je umožnené pravidelné stretnutie s odbornými zamestnancami zariadenia. Zariadenie poskytuje svoje služby na pomoc rodinám, pri riešení problémov vo vzťahu rodič-dieťa (Liečebno-výchovné sanatórium Čakany <http://lvszscakany.edupage.org/about/?subpage=2&>).

Každé z menovaných liečebno-výchovných sanatórií má svoje špecifiká, zameriava sa na rôzne vekové skupiny klientov, pri práci s ktorými využívajú viaceré formy terapeutických činností, za účelom dosiahnutia ich optimálneho osobnostného rozvoja a začlenenia sa do sociálneho prostredia.

2 DIEŤA AKO KLIENT LIEČEBNO-VÝCHOVNÉHO SANATÓRIA

V základných školách sa čoraz častejšie pedagógovia stretávajú so žiakmi, ktorí si vyžadujú pozornosť nielen učiteľov a rodičov, ale aj psychológov, liečebných pedagógov, prípadne špeciálnych pedagógov. Tieto deti učitelia často označujú za ťažko zvládnuteľné, nedisciplinované, odmietajúce autoritu učiteľa, so sklonsmi k agresívnemu správaniu. Veľmi často u tejto skupiny detí dochádza k strate obľúbenosti v triednom kolektíve. Neprimerané reakcie dieťaťa na okolie učiteľa často riešia poznámkami, čo má prirodzene za následok stratu záujmu dieťaťa o školu.

Klientelu liečebno-výchovného sanatória tvoria deti, ktorých vzdelávanie medzi intaktnou populáciou rovesníkov nie je možné vzhľadom na prítomnosť porúch správania a učenia, ohrozený psychosociálny, mravný a osobnostný vývin a deti, ktorých vývin je ohrozený nevhodným prostredím, nevynímajúc sociálne znevýhodnené rodiny.

Hlavným cieľom práce pedagogických pracovníkov v liečebno-výchovnom sanatóriu je:

- preventívne a včasné zachytenie, poskytnutie odbornej starostlivosti klientom:
 - s poruchami správania, keď ešte nie je nutné ich umiestnenie v sieti reedukačných zariadení, ale ambulantná starostlivosť je neefektívna,
 - ohrozeným sociálno-patologickým prostredím s rizikom možného kriminálneho vývinu,
 - s niektorými poruchami učenia,
 - s ťažšími psychiatrickými diagnózami,
- poskytnúť klientom odbornú starostlivosť pri riešení ich individuálneho problému:
 - psychologické, liečebno-pedagogické vyšetrenie, v prípade potreby aj vyšetrenie psychiatrické,
 - vypracovanie diagnostickej správy ktorej súčasťou je aj prognóza ďalšieho vývoja a návrh optimálnych foriem a metód výchovného prístupu,
 - psychoterapeutickú, liečebno-pedagogickú a výchovnú starostlivosť zameranú na korekciu porúch, reedukáciu a reintegráciu dieťaťa z hľadiska jeho osobnostného, mravného a emočného vývinu, sociálneho a školského vývinu,
- poskytnúť východisko rodičom, ktorí výchovné problémy svojho dieťaťa nedokážu zvládnuť bez odbornej pomoci,
- poskytnúť pomoc a možnosť riešenia školám v prípadoch, keď deti s poruchami správania narúšajú výchovno-vzdelávací proces a znižujú kvalitu jeho priebehu a výsledku,

- nadviazať na ambulantnú starostlivosť poskytovanú formou poradenstva, centrami výchovnej a psychologickkej prevencie a pokračovať v riešení problémov detí, u ktorých ambulantná forma odbornej starostlivosti neprináša požadovaný efekt a odporúča sa forma nepretržitej intenzívnej starostlivosti,
- rodinná terapia (Baňár, J., 2005, s. 5).

Najpočetnejšiu časť klientely liečebno-výchovného sanatória tvoria klienti s poruchami správania a prežívania, ako napr. s poruchou pozornosti (syndróm ADD), poruchou pozornosti spojenou s hyperaktivitou (syndróm ADHD), možným predchádzajúcim pobytom v inom zariadení (napr. v psychiatrickej klinike), impulzívnosťou, zníženým sebahodnotením, zlyhávaním v škole a z toho vyplývajúcimi únikovými tendenciami, neurotickými prejavmi, neschopnosťou nadväzovať primerané rovesnícke vzťahy a v neposlednom rade s poruchami učenia. (Baňár, J., 2005, s. 3) Jednotlivé poruchy s ohľadom na frekvenciu ich výskytu charakterizujeme v nasledujúcich podkapitolách.

2.1 Dieťa s poruchami správania a prežívania

Dozrievanie osobnosti je dlhodobý, komplikovaný proces, ovplyvňovaný mnohými faktormi. Na jednej strane faktormi genetickými a organickými, na druhej strane vplyvmi vonkajšieho prostredia, ale aj výchovným prístupom a prostredím.

V prípade, že sa niektoré z uvedených faktorov u konkrétneho jedinca uplatnia výraznejšie, narušuje sa plynulosť a súmernosť vývoja, ktorá sa prejaví najmä znížením sociálnej adaptácie. Porucha správania je charakterizovaná opakujúcim sa a pretrvávajúcim vzorcom asociálneho, agresívneho alebo delikventného správania (Munden, A. - Arcelus, J., 2002, s. 42).

Pod poruchami správania rozumieme skupinu porúch premietajúcich sa najmä do sociálnych vzťahov jednotlivca a spoločnosti, keď dochádza opakovane a trvalo k aktívnemu a závažnému porušovaniu spoločensky akceptovaných morálnych alebo aj právnych noriem, pričom jedinec ešte nie alebo v plnom rozsahu nie je právne zodpovedný.

Vznik a vývin porúch správania je komplexne podmienený mnohými faktormi, u väčšiny prípadov majú primárny význam činitele sociálneho charakteru. V prípade, že je

porucha správania kombinovaná s poruchou aktivity a pozornosti, ide o poruchu správania hyperkinetickú (Levčíková, M. a kol., 2009, s. 2).

V pedagogických a psychologických publikáciách autori uvádzajú rôzne členenie porúch správania, z hľadiska ich etiológie a prejavov. K. Turček (2000, s. 59) napríklad zaraďuje poruchy správania do nasledovných kategórií:

- poruchy kontaktu
- poruchy pozornosti
- nezrelosť
- sociálna delikvencia

Konkrétne poruchy správania a prežívania vznikajú z dvoch príčin:

1. organické príčiny - spôsobujú poruchy fyziologických funkcií CNS.
2. príčiny tkvejúce v nevhodnom vplyve sociálneho prostredia - tých je podstatne viac

Pokiaľ sa v priebehu výchovného procesu objaví zreteľný náznak, že vývin dieťaťa nesmeruje k žiaducim výsledkom - objavuje sa nutnosť špeciálno-pedagogickej nápravy správania a učenia. Takúto špeciálnu výchovnú starostlivosť vyžadujú dve skupiny detí:

t'azkovychovateľné deti - ide o deti, ktorých vrodené temperamentové predpoklady spôsobujú, že štandardné výchovné postupy nemajú efekt

emocionálne narušené deti - sú to deti, ktoré v styku s dospelými zažívali citové traumy, či už mali charakter veľkého počtu drobných poranení, alebo jednorazovo hlboké citové rany. prežívanie týchto detí je poznačené bolestnými spomienkami, celkovou neistotou a vnútornou bolesťou. Tieto vnútorné impulzy sa navonok prejavujú v konaní, ktoré sa vymyká z bežne prijatých noriem a spôsobuje škodu predovšetkým dieťaťu.

Za emocionálne a sociálne narušené sú považované deti, ktoré konajú spôsobom vymykajúcim sa z noriem a narušujú, alebo ohrozujú práva iných. Takéto konanie môže mať korene v nesprávnej výchove, alebo môže byť dôsledkom citovej narušenosti, či dokonca kombináciou oboch. Hlavnou náplňou špeciálno-pedagogického pôsobenia je náprava, korekcia výchovných zlyhaní, narušených foriem správania a prežívania, a tiež reedukácia, nahrádzanie maladaptívneho správania prijateľnejším.

Poruchy prežívania a učenia sa spravidla v odbornej literatúre rozlišujú na ťažké (afektívne poruchy a endogénne psychózy) a mierne.

Mierne poruchy prežívania a správania rozdelil Achenbach do siedmich kategórií:

1. vzdor/ agresivita,
2. hyperaktivita (ADHD syndróm) ,
3. socializovaná deviácia,
4. úzkosť,
5. depresia,
6. vzťahové problémy,
7. poruchy učenia (Liečebno-výchovné sanatórium Košice – Barca, <http://www.uvplp.sk/Liecebno-vychovne-sanatorium.168.0.html>).

Vzhľadom na vzrastajúci počet detí s prítomnosťou porúch správania v liečebno-výchovných sanatóriách, zo spomenutých porúch bližšie charakterizujeme najaktuálnejšie z nich, agresivitu, poruchu pozornosti (ADD syndróm) a poruchu pozornosti spojenú s hyperaktivitou (ADHD syndróm).

V súčasnosti je problematika agresie a agresivity najmarkantnejšou poruchou správania, ktorá sa u detí a mládeže vyskytuje v rôznych podobách – od skrytej, až po prejavy delikventného správania.

Agresivita sa označuje ako tendencia k útočnému, či nepriateľskému jednaniu voči druhým osobám, kolektívu, spoločnosti, skupine osôb alebo voči sebe samému. Zahŕňa prejavy od symbolických rečových foriem až po fyzické napadnutie (Hartl, P. - Hartlová, H., 2000, s. 22).

Príčinou tohto správania býva často frustrácia, patologicky sa vyskytuje u niektorých duševných porúch, je to tendencia dominovať alebo podriaďovať (Matějček, Z. - Dytrych, Z., 1997, s. 85).

Za prejavy agresivity sa považujú najmä:

- prudké aj dlhotrvajúce formy boja, násilia a krutosti k rovesníkom a zvieratám,
- pomstychtivosť, krádeže,
- spôsobovanie škôd na majetku,
- vyhrážanie sa, hádky,
- ubližovanie a vysmievanie sa rovesníkom,
- neposlušnosť a nerešpektovanie učiteľov,

- nízka miera spolupráce,
- záchvaty,
- vnášanie rozkolu do organizovaných skupín (Liečebno-výchovné sanatórium Košice – Barca, <http://www.uvplp.sk/Liecebno-vychovne-sanatorium.168.0.html>).

Nemenej početnú skupinu klientely liečebno-výchovných sanatórií tvoria klienti s prítomnosťou ADD syndrómu.

Porucha pozornosti (ADD syndróm) sa prejavuje ťažkosťami v sústredení, v aspekte sluchovom aj zrakovom, nežiaducim zapojení motoriky do aktivít procesu poznávania. O. Zelinková (2003, s. 164-165) uvádza problémy v oblasti pozornosti a perцепčno-motorických úlohách, bez prítomnosti impulzivnosti a hyperaktivity.

Porucha pozornosti sa prejavuje v tom, že dieťa nie je schopné ukončiť danú činnosť a už sa venuje niečomu inému. Slabá pozornosť a zvýšená unaviteľnosť vedie k tomu, že dieťa nie je schopné kvalitnej dlhodobšej koncentrácie. Náhodne si všíma rôzne podnety, ale nie je schopné dávať pozor na to, čo je dôležitejšie. S tým súvisí aj neschopnosť selektovať podstatné informácie z viacerých podnetov, čo znamená, že dieťa venuje pozornosť všetkému, čo zachytia jeho zmysly. Preto bývajú tieto deti nesystematické a neporiadne (Kačáni, V. - Višňovský, L., 2005, s. 74).

Porucha aktivity a pozornosti je odborníkmi definovaná ako skupinu porúch správania, so začiatočnými prejavmi pred siedmym rokom veku života dieťaťa. Je to kombinácia poruchy pozornosti a neschopnosti sa primerane dlhší čas sústrediť na danú úlohu, pričom je toto správanie typické pre všetky situácie a je relatívne trvalé.

Pri nevhodnom, najmä dlhodobjšom výchovnom prístupe, sa môžu u dieťaťa sekundárne vyvinúť až asociálne formy správania. Vzdelávací program, určený pre žiakov s poruchou aktivity a pozornosti, ktorí sa vzdelávajú v základnej škole pri liečebno-výchovnom sanatóriu, ako aj špecifiká ich vzdelávania rozpracovávajú školy vo svojich školských vzdelávacích programoch (Vzdelávací program pre žiakov s poruchou aktivity a pozornosti, http://www.psychology.sk/vp_aktivita_12.pdf).

Najčastejšou poruchou správania u detí je porucha pozornosti, spojená s hyperaktivitou.

Hyperaktivita (ADHD syndróm) znamená neúmerané, nevhodné správanie sa v situáciách, ktoré si vyžadujú neprerušovanú pozornosť, plánovanú a kontrolovanú zodpovednosť v záťažových situáciách.

Základom tejto charakteristiky je najmä obtiažnosť v prispôbovaní sa spoločenským očakávaniam (sledovanie učiteľa pri vyučovaní). Deti s príznakmi hyperaktivity vykazujú rozsiahle problémy, ako je: nadmernosť aktivity, nesústredená

pozornosť, impulzívne správanie, nepodriaďovanie sa nariadeniam a pravidlám (Liečebno-výchovné sanatórium Košice – Barca, <http://www.uvplp.sk/Liecebno-vychovne-sanatorium.168.0.html>).

Túto poruchu označujú autori (Kačáni, V. - Višňovský, Ľ., 2005, s. 73) viacerými pojmami, napr. pojmom syndróm hyperaktivity, ale nájdeme ju aj pod označením hyperkinetický syndróm.

Spomenuté problémy sú často spojené s neschopnosťou opakovane podávať požadované výkony. K týmto sa pridružujú problémy pri nadväzovaní kontaktov s rovesníkmi, agresivita, neznášanlivosť, agresívne riešenie interpersonálnych konfliktov (Zelinková, O., 2003, s. 165).

Hyperaktivita sprevádzaná agresivitou môže v ďalšom vývine dieťaťa zapríčiniť rôzne sociálne konflikty a osobné zlyhania. Preto považujeme za dôležitú včasnú diagnostiku poruchy, optimálnu intervenciu v oblasti jej reedukácie a kompenzácie.

2.2 Dieťa so špecifickými poruchami učenia

Poruchy učenia sa prejavujú ako nápadný rozdiel medzi schopnosťami a reálnym výkonom v škole, predovšetkým v spôsobilosti ústneho vyjadrovania, porozumenia počutého textu, písomného vyjadrovania, základných spôsobilostí čítania, porozumenia čítaného textu, základných matematických operácií, za predpokladu, že tento rozdiel nie je spôsobený mentálnou retardáciou, zmyslovým postihnutím, emočnou narušenosťou a sociálnym, kultúrnym alebo ekonomickým znevýhodnením (Liečebno-výchovné sanatórium Košice – Barca, <http://www.uvplp.sk/Liecebnovychovnesanatorium.168.0.html>).

Medzi poruchy učenia zaraďujú autorky V. Belková, D. Kmeťová a O. Zelinková nasledovné poruchy:

Dyslexia - je biologicky podmienená porucha, ktorá sa prejavuje neschopnosťou čítať, alebo veľmi ťažkopádny čítaním napriek tomu, že dieťaťu sa dostáva bežného výukového vedenia, má primeranú inteligenciu a sociokultúrnu príležitosť. Trpí ňou hlavne mladšia vrstva populácie. To, či dieťa trpí dyslexiou s určitosťou môže potvrdiť len odborník - špeciálny pedagóg a to buď v centre špeciálno-pedagogického poradenstva alebo v centre pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. (Belková, V., 2004, s. 53).

Dysgrafia - je definovaná ako vrodenná, alebo získaná porucha grafického prejavu, písania, v rámci ktorej má dieťa problémy s grafickou stránkou písomného prejavu, s osvojením si tvarov písma, ich napodobením a zapamätaním, napriek tomu, že jeho intelektuálna úroveň je minimálne priemerná, niekedy dokonca nadpriemerná. Dysgrafia sa vo väčšine prípadov vyskytuje spolu s dyslexiou a dysortografiou. (Zelinková, O., 2003, s. 42)

Dysortografia - býva príčinou veľkého počtu chýb v diktátoch, ale aj v prepisoch a opisoch textu. U dysortografikov sa často diagnostikujú poruchy sluchového vnímania alebo rozlišovania - deti „nepočujú“ správne, čo sa im diktuje. Často im chýba cit pre jazyk a majú problémy s praktickým uplatnením dobre a vzorne naučených pravidiel a poučiek. Dysortografia sa často vyskytuje v kombinácii s dyslexiou a dysgrafiou. Dyslektici majú ťažkosti s prečítaním toho, čo napísali, a to im komplikuje kontrolu diktátu. Okrem toho je pracovné tempo týchto detí pomalšie, takže ani nestíhajú napísať diktované vety. U tejto skupiny detí ovplyvňujú písanie diktátov aj poruchy pozornosti, pamäti, myslenia, impulzivnosť, hyperaktivita a pod. (Zelinková, O., 2003, s. 42).

Dyskalkúlia - je porucha matematických schopností bez súčasných porúch všeobecných mentálnych schopností. Podľa medzinárodnej klasifikácie chorôb (MKCH-10) dyskalkúlia zahŕňa špecifické postihnutie schopnosti počítat', ktorú nemožno vysvetliť mentálnou retardáciou ani nevhodným spôsobom vyučovania. Porucha sa vzťahuje na ovládanie základných početových úkonov - sčítanie, odčítanie, násobenie a delenie (Belková, V. - Kmeťová, D., 2004, s. 64).

Dyspraxia – je porucha prejavujúca sa v jemnej, hrubej motorike a pohybovej koordinácii. Miller (In O. Zelinková, 2003, s. 208) definuje dyspraxiu ako poruchu, ktorá ovplyvňuje plánovanie a vykonávanie naučených, cielených pohybov, za prítomnosti normálnych reflexov, sily, svalového napätia, koordinácie a cítenia. Dieťa so spomenutou poruchou má problémy zapínať si gombíky, jazdiť na bicykli, písať, jasne a zrozumiteľne hovoriť, porozumieť zmyslovo prenášaným informáciám, s koncentráciou pozornosti, vizuálnou percepciou a priestorovou orientáciou. Z toho vyplývajú ťažkosti s riešením problémov, resp. neschopnosť zistiť, ako problém riešiť.

Špecifické poruchy učenia, ako heteorgénna skupina problémov, majú individuálny charakter a vznikajú dysfunkciami centrálnej nervovej sústavy. Neprejavujú sa však len v oblasti, v ktorej je porucha najvýraznejšia. Vo väčšej, či menšej miere sa spolu s nimi

objavujú poruchy reči, problémy so sústredením, poruchy priestorovej orientácie, nedostatočná úroveň zrakového, sluchového vnímania a pod (Zelinková, O., 2003, s. 10).

Ich reedukácia sa zameriava na reedukáciu funkcií, ktoré spoločne podmieňujú poruchu, utváranie schopností správne čítať, písať a počítať, utváranie adekvátneho sebaobrazu, s cieľom naučiť sa s poruchou žiť (Zelinková, O., 2003, s. 75).

Je pochopiteľné, že dieťa s poruchami správania a učenia sa ťažko adaptuje na svoje užšie a širšie sociálne prostredie. Tieto adaptačné problémy sa prejavujú predovšetkým vo vzťahu k rovesníkom a v škole, ktorá kladie na dieťa značné požiadavky. Neschopnosť plnenia týchto požiadaviek vedie ku konfliktom a väčšinou i k čiastočným, či úplným výukovým neúspechom.

Z uvedeného vyplýva, že práca všetkých pedagogických pracovníkov pri odstraňovaní porúch správania, prežívania a učenia by mala byť zameraná na celú osobnosť dieťaťa, a ohľadom na jeho individuálne schopnosti, s neustálou motiváciou dieťaťa pri jeho ceste za úspechom.

3 ASPEKTY UTVÁRANIA VZŤAHU MEDZI VYCHOVÁVATEĽOM A VYCHOVÁVANÝM

Výchovné pôsobenie je ovplyvňované množstvom rôznych činiteľov. Existujú vnútorné a vonkajšie podmienky, ktoré proces i výsledky výchovy ovplyvňujú.

Vnútornými podmienkami sú označované individuálne a vekové zvláštnosti vychovávaného. Vonkajšie podmienky tvorí najmä sociálne prostredie, v ktorom nachádzame ľudí, ktorí ovplyvňujú proces výchovy, jej obsah, použité metódy a formy práce, inštitúcie v ktorých výchova prebieha.

Medzi vonkajšími a vnútornými podmienkami existuje úzka väzba. Tá sa najvýraznejšie prejavuje vo vzťahu medzi vychovávajúcim a vychovávaným. Môže sa jednať o vzťah medzi rodičom a dieťaťom, učiteľom, vychovávateľom a žiakom. Jednou z podmienok úspešnosti vo výchove je pozitívny vzťah medzi vychovávajúcim a vychovávaným.

V porovnaní so vzťahom rodič - dieťa má tento vzťah formálnejší charakter, ich vzájomné vzťahy sú menej emotívne. Aby tento vzťah vznikol, musí vychovávaného vychovávateľ zaujať, imponovať mu, slúžiť ako pozitívny vzor.

Všetci vychovávatelia musia vo svojom každodennom živote uplatňovať princíp spájania teórie s praxou a z toho dôvodu musia byť pozitívnym príkladom. Cieľavedomé, premyslené a zámerné pedagogické riadenie napomáha k zvyšovaniu efektivity výchovy. Pozitívna atmosféra v istej skupine utvára optimálne podmienky na individuálny a sociálny rozvoj každého jednotlivca. Výchovu jednotlivca zlučuje vychovávateľ s výchovou v kolektíve (Ducháčková, O., 1981, s. 174 - 178).

Vychovávateľ ovplyvňuje psychickú klímu hlavne svojimi osobnostnými vlastnosťami, svojim prístupom k vychovávaným a svojim správaním k nim. Z jeho vlastností na psychickú klímu vo výchovnom procese pôsobia predovšetkým pozitívne charakterové vlastnosti. Nesmiernu dôležitosť tu má vychovávateľova osobnosť prejavujúca sa v spôsobe správania sa k vychovávaným. Výraznú úlohu tu zohráva aj vychovávateľova sebakritickosť prezentovaná hlavne v tom, že sa nerobí neomylný a bez chýb, prizná si svoju chybu a taktiež sa za ňu vychovávaným dokáže ospravedlniť (Ďurič, Ľ. - Grác, J. - Štefanovič, J., 1991, s. 283).

Tak sa pre dieťa stáva priateľom a radcom, ktorý čo najmenej rozkazuje a zakazuje, ale skôr odporúča, usmerňuje a podnecuje. Získava si deti príťažlivým obsahom činností,

svojim osobným vystupovaním, vytvorením podnetného prostredia, ktorého súčasťou sú kladné sociálne vzťahy bez zbytočných konfliktov.

Z citovo temperamentných vlastností má pozitívny vplyv vychovávateľovo sebaovládanie a sebakontrola, trpezlivosť, vyrovnanosť, pokojné a rozvážne správanie v každej situácii, nerozčuľuje sa kvôli zbytočnostiam, na provokatívne správanie dokáže uvážlivo a správne reagovať, individuálne pristupuje k vychovávaným a rešpektuje ich názory.

Za rovnako dôležitý vplyv na klímu vo výchovnej skupine pokladáme kladný vzťah vychovávateľa k profesii, svedomitú a zodpovednú plnenie svojich úloh a povinností. Naopak záporne môže pôsobiť predstava neuspokojivej pracovnej disciplíny, nedôslednosť, pesimizmus, neúprimnosť, falošnosť, neférovosť.

Ak vychovávateľ nie je ochotný v prípade potreby alebo požiadavky pomôcť určitým spôsobom vychovávanému, teda je neochotný, má odstup, správa sa príliš odmerane a nepriateľsky, je zrejme že to negatívne vplyva nielen na vychovávaného, ale aj na celý výchovný proces.

Vo svojej práci vychovávateľ nie je viazaný stereotypným prostredím a vzdelávacími štandardmi tak ako učiteľ. Preto pri plánovaní výchovno-vzdelávacích činností vychádza z potrieb a prání detí, v rámci ktorých môže:

- meniť priestorové rozmiestnenie prostredia, za účelom podnecovania aktivity detí,
- poskytnúť príležitosť deťom spontánne prejaviť svoje názory, postoje a pocity,
- uplatňovať čo najpestrejšie formy práce,
- získať dostatok príležitostí k individuálnym kontaktom,
- prispôbiť kvantitu a kvalitu sledovaných informácií momentálnej výkonnosti jednotlivcov,
- hovoriť s deťmi o tom, čo ich zaujíma, o ich starostiach a problémoch,
- všímať si mimoslovné prejavy, odhadovať skryté významy detských prejavov,
- klásť dôraz na citové aspekty vzťahu medzi ním a deťmi (Hájek B. - Hofbauer, B. - Pávková, J., 2008, s. 115).

Vychovávateľ podporuje aj vzájomnú komunikáciu medzi deťmi, usmerňuje jej priebeh, dbá aby sa deti neobávali prejaviť svoje zážitky a aby tieto prejavy mali spoločensky prijateľnú a žiadanú formu.

V priebehu komunikácie medzi vychovávateľom a deťmi dochádza k vzájomnému odovzdávaniu informácií, ktoré je možno hodnotiť z hľadiska kvantity a kvality.

Dobrý vychovávateľ by sa mal naučiť pozorne načúvať a odhaliť skryté významy v tom, čo mu dieťa hovorí. Pedagogickí pracovníci sa prevažne zameriavajú na slovnú formu komunikácie a menej berú do úvahy, že sledovanie neverbálnych prejavov je pre vychovávateľa cenným zdrojom informácií o deťoch. Preto je dôležité si všímať nielen to, čo dieťa hovorí, ale to, ako to hovorí, ako sa pri tom tvárí, kam sa pozerá, aké gestá používa.

3.1 Požiadavky na osobnosť vychovávateľa a kvalifikačné predpoklady pre výkon jeho profesie

Profesiou vychovávateľa môžeme označiť ako pomáhajúcu profesiu. V pomáhajúcich profesiách má hlavný význam kvalita ľudského vzťahu pomáhajúceho pracovníka voči jedincovi, ktorému je pomoc poskytovaná. Osobný vzťah k tomu druhému vyžaduje viac, ako len slušnosť, úctu, či dodržiavanie etiky a spoločenskej etikety. Tento vzťah vyžaduje nielen akceptáciu, empatiu, ale aj neodsúdenie a pocit jedinca odkázaného na pomoc, že pomáhajúcemu profesionálovi nie je na ťarchu, ale že je tam preto, že mu chce pomôcť.

Vychovávaní potrebujú veriť, cítiť ľudský záujem, vážiť si aj dôverovať, akceptovať a rešpektovať svojho vychovávateľa. V pomáhajúcich profesiách sa treba usilovať, vžívať sa do postavenia druhého, bez toho, aby sme ho posudzovali (Žilová, A., 2002, roč. 8, s. 27 - 30).

Kvalitu a účinnosť práce vychovávateľov vo výchovných zariadeniach podmieňuje komplexný rad vnútorných a vonkajších činiteľov. Za jeden z najzávažnejších činiteľov ovplyvňujúcich klímu v tomto prostredí sa plným právom pokladá osobnosť vychovávateľa.

Štúdium osobnosti je zložitá úloha a študovať osobnosť vychovávateľa v oblasti výchovy je ešte náročnejšia, lebo vychovávateľ v procese výchovy nepracuje sám.

Vplýva na neho veľké množstvo podnetov, ktoré vyplývajú práve z jeho postavenia vo výchovnom procese a z jeho vzťahu k vychovávaným, ktorých sa snaží vychovávať. (Kučera, J., 1988, s. 62 - 63).

Požadované znaky osobnosti vychovávateľa môžeme rozdeliť do troch skupín:

1. pozitívne všeobecné ľudské vlastnosti,
2. vlastnosti obzvlášť dôležité pre pedagógov,
3. špecifické požiadavky vyplývajúce z profesie vychovávateľa.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že vychovávateľ by mal byť dobrý človek. Tento pojem je však veľmi nepresný, pretože každý z nás má nielen pozitívne, ale aj negatívne vlastnosti. Tie, ktoré by však určite mal mať dobrý vychovávateľ klasifikuje B. Hájek (2008, s. 133):

- schopnosť empatie,
- komunikatívnosť, znalosti verbálneho a neverbálneho prejavu, umenie načúvať, potešenie z komunikácie s ľuďmi,
- primeraná miera dominantnosti, ktorá umožňuje vedenie iných ľudí,
- odolnosť, zvládanie náročných životných situácií, stabilita, nekonfliktnosť,
- pozitívne naladenie, optimizmus aj zdravý skepticizmus,
- pozitívny vzťah k ľuďom, k deťom, dospelým, k seniorom, ozajstný záujem o ich osudy, radosť zo vzájomného kontaktu,

Existujú aj ďalšie vlastnosti, ktoré sú u vychovávateľov zvlášť žiadané. Okrem už vyššie spomenutých sú to ešte:

- schopnosť prispôbovať sa premenlivým podmienkam a riešiť nečakané situácie,
- aktivita, iniciatíva, pribojnosť, schopnosť presadiť svoje názory a požiadavky,
- tvorivosť, nápaditosť, fantázia,
- hravosť, radosť z hry, zmysel pre humor,
- pochopenie pre vekové zvláštnosti aj pri práci s vekovo heterogénnymi skupinami.

Okrem osobnostných predpokladov musí vychovávateľ v špeciálnych výchovných zariadeniach spĺňať aj kvalifikačné predpoklady, ktoré upravuje Vyhláška 437/2009 Z. z. Ministerstva školstva Slovenskej republiky z 20. októbra 2009 nasledovne:

- profesia si vyžaduje vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore psychológia alebo pedagogika, (neučiteľské štúdium) rozšírený o štúdium špeciálnej pedagogiky bez doplňujúceho pedagogického štúdia,
- kvalifikačné predpoklady spĺňa vychovávateľ s vysokoškolským vzdelaním v študijnom odbore učiteľstvo pre materské školy, resp. učiteľstvo všeobecno-vzdelávacích predmetov s aprobačným predmetom pedagogika, špecializácia sociálna pedagogika alebo predškolská pedagogika, rozšírený o štúdium špeciálnej pedagogiky alebo liečebnej pedagogiky, pedagogika voľného času,
- ďalej je akceptované vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore pedagogika, špecializácia sociálna pedagogika, alebo predškolská pedagogika v kombinácii

s iným predmetom rozšírený o štúdium špeciálnej pedagogiky alebo liečebnej pedagogiky.

Vzhľadom na to, že jednotlivé oblasti výchovy majú svoje zvláštnosti, každá z nich kladie na vychovávajúcich určité špecifické požiadavky. Ako príklad by sme uviedli porovnanie rodinnej výchovy, školského vyučovania a výchovnej práce vychovávateľa.

Výchova v rodine je neformálna, pri rodičoch sa nepredpokladá nutnosť pedagogického vzdelania. Dôležitejšie ako znalosti v oblasti metód a foriem výchovy sú silné pozitívne emocionálne vzťahy medzi deťmi a rodičmi.

Výchova v školách v rámci vyučovania má formálny charakter. Autorita učiteľa je do značnej miery formálna, čo vyplýva z charakteru jeho profesie.

Výchova pri vychovávateľovi je označovaná ako neformálna a má niektoré znaky oboch vyššie uvedených oblastí. Hlavným znakom je požiadavka dobrovoľnej účasti na výchovných činnostiach. Z toho vyplýva, že u vychovávateľa prevažuje podiel neformálnej autority, nutnosť imponovať ako osobnosť, umenie motivovať jedinca k činnostiam. Zvláštnosťou samotnej práce vychovávateľa sú tieto skutočnosti:

- obsah výchovy nie je presne stanovený, je daný len rámcovo alebo má charakter odporúčania,
- pretože obsah nie je stanovený, je aj hodnotenie výsledkov jednotlivcov individuálne s dôrazom na dosiahnuté pokroky, snahu, radosť z činnosti,
- prevláda prevažne neformálna forma výchovy,
- vychovávateľ sa ocitá vo vzťahu k vychovávanému v rôznych situáciách, učiteľa, inštruktora, poradcu, priateľa, náhradného rodiča,
- vychovávatelia volia prevažne prácu v malých skupinách alebo individuálnu formu (Hájek B. - Hofbauer, B. - Pávková, J., 2008 s. 131).

Výsledky výchovného pôsobenia sú do značnej miery určené kvalitou vzťahu medzi vychovávajúcim a vychovávaným a podporujú zdravý rozvoj osobnosti.

Hlavnou náplňou práce vychovávateľa je láskavá a prívetivá úloha, resp. úloha „rodičovská“ – to znamená, že má byť v blízkom kontakte s vychovávaným, snažiť sa mu porozumieť, poradiť mu, riešiť vážne študijné a osobné problémy, povzbudiť ho, ak je smutný, tak ho nejakým spôsobom rozveseliť, usmerniť ho, ak sa dostáva do situácie, v ktorej si nevie rady, alebo razantne zakročiť, ak je jeho konanie nevhodné. Mal by mu nahradiť rodiča ako je to len najlepšie v jeho schopnostiach. Načo však vychovávateľ

nesmie zabudnúť je to, že si túto úlohu musí plniť ku všetkým zverencom bez výnimky a všetkým sa rovnako „oddať“ (Aláčová, E., 2003, s. 23).

Z uvedeného vyplýva, že vychovávateľ by mal pomáhať vychovávaným v každodenných činnostiach ako len najlepšie vie a čo je podľa nás mimoriadne dôležité, je to, aby samotní vychovávaní z vychovávateľa cítili, že im naozaj chce úprimne pomôcť, že tú pomoc neberie ako povinnosť.

3.2 Vplyv rodinného prostredia na výchovu dieťaťa

Rodinu pokladáme za malú sociálnu skupinu, ktorá si v interakcii so širším spoločenským prostredím formuje svojskú kvalitatívne charakteristickú štruktúru, ktorú výrazne ovplyvňujú individuálne osobitosti jej členov. Je to útvar, kde sa na základe príbuzenských emocionálnych vzťahov medzi rodičmi a deťmi, resp. medzi ostatným príbuzenstvom, utvárajú osobité, svojrázne vzťahy.

Rodina má medzi prirodzenými výchovnými prostriedkami osobitný význam pre vývoj a výchovu mladej generácie. V rodine dieťa dostáva základnú výchovu a uvádza sa do širších spoločenských stykov. August Comte nazval rodinu spojovacím mostíkom medzi jedincom a spoločnosťou, a tak poukazoval na jej základnú úlohu v spoločnosti.

V období, keď dieťa všetky svoje predstavy, postoje a konania odvodzuje z príkladu dospelých, celá atmosféra rodinného prostredia veľmi ovplyvňuje proces formovania jeho osobnosti. Výchova v rodine a mimo nej je základným pojmom v pedagogickej teórii a v pedagogickej činnosti, a jej dôležitosť ako prostriedku pre optimálny rozvoj osobnosti dieťaťa vymedzuje M. Zelina (2004, s. 54) nasledovne: *„výchova je mnohostranný komplex špecifickej ľudskej činnosti, špeciálne organizovaná a usmernená s istým zameraním, ktorá má dosah na duševný vývin jednotlivca a jeho správanie. V širšom zmysle slova je to rozvíjanie možností človeka, v užšom zmysle slova je to odborné cieľavedomé rozvíjanie psychických procesov, funkcií a vlastností osobnosti“*.

Aby rodinné prostredie splňalo požiadavky kladené na výchovu dieťaťa, musí poskytovať primerané podmienky na zdravý rozvoj. Dnes vieme, že nie je jednoduché stanoviť, čo je optimálne rodinné prostredie. Je náročné posúdiť, či je optimálne prostredie, keď sa dieťaťu dostáva podpora zo všetkých strán, takže potom nedokáže prekonať sebemenšiu prekážku, alebo je to výchova k samostatnosti, keď je dieťa vedené k tomu, aby si vedelo rady v každej situácii a samostatne ju vyriešilo. (Pokorná, V., 2001, s. 88)

Na optimálne prostredie potom nadväzuje aj ďalší ukazovateľ, ktorý je dôležitý vo výchove dieťaťa a v podmienkach akých je vychovávané, a to je to, aká je rodina vychovávaného. Najčastejšie delenie uvádzané v literatúre pojednáva o rodinách úplných a neúplných.

Úplná rodina je taká, v ktorej nechýba ani jeden z jej základných príslušníkov, to znamená sú v nej obidvaja rodičia a deti.

Takýto typ rodiny sa pokladá za najlepší, lebo umožňuje správnu výchovu dieťaťa. Predchádza sa tým rôznym delikvenciam, poruchám správania, učenia, agresivite a rôznym iným faktorom. Dieťa žije plnohodnotný život, sú mu zabezpečené najzákladnejšie ľudské potreby, žije v harmonickom prostredí.

Neúplná rodina je taká, v ktorej chýba buď jeden z rodičov alebo detí. Sú to rodina rozvedená, rodina ovdovelá, rodina osamelej matky.

Takáto rodina sa všeobecne pokladá za podstatne menej vhodnú plniť spoločenské a výchovné funkcie. Takáto rodina sa označuje za disociálnu rodinu. Neúplná rodina sa ukázala ako jeden z najdôležitejších činiteľov delikvencie, porúch správania. Takmer polovica detí umiestnených v reedukačných, diagnostických alebo liečebno-výchovných sanatóriách žije v neúplných rodinách. Je známe, že v neúplných rodinách sa od základov menia výchovné okolnosti. Zostávajúci rodič musí vykonávať všetky funkcie (Beňo. M. - Šimčáková, Ľ. – Henrich, J., 2006, s. 19 – 21).

Vzhľadom na to, že v literárnych zdrojoch nachádzame množstvo ďalších delení rodiny, v našej práci uvádzame nasledovné členenia.

Podľa kvality vzájomných vzťahov poznáme rodiny:

- **harmonické** – rodiny bez vážnejších problémov, fungujúce primerane a k spokojnosti všetkých členov,
- **konsolidované** – rodina s prežitými sklamaniami, ale narušenie vzťahov nie je takého charakteru, aby rodina nedokázala uspokojovať potreby svojich členov,
- **disharmonické** – rodičia a manželia pre rôzne dôvody nezvládajú svoje sociálne role, v rodine je napätie a permanentné nezhody a nespokojnosť.

Veľmi blízko predchádzajúcemu deleniu má delenie rodiny podľa toho, do akej miery rodina plní spoločnosťou očakávané funkcie.

Na základe toho existujú rodiny:

- **funkčné** – plnia všetky funkcie na ňu kladené, v rodine funguje vyváženosť demokracie s prirodzenou autoritou rodičov, tolerancia, kooperácia a úplná

spokojnosť jej členov. Funkčné rodiny sú predpokladom zdravého vývoja a utvárania osobnosti dieťaťa,

- **problémové** – jedna alebo viaceré funkcie rodiny nie sú primerane napĺňané,
- **dysfunkčné** – dlhodobo sú narušené viaceré funkcie rodiny a personálny vývoj dieťaťa je vážne ohrozený,
- **afunkčné** – ide o také narušenie rodiny, kde fakticky nie sú napĺňané potreby detí a tie sú umiestňované v inštitúciách náhradnej rodinnej starostlivosti, rodičom pre neplnenie povinností môžu byť odobraté rodičovské práva (Dunovský, J., 1986, s. 140).

Je pochopiteľné, že na delenie rodín môže byť viacero názorov. My sme uviedli tie, ktoré najviac prispievajú k uchopeniu cieľa našej práce. Medzi ďalšie, ktoré špecifikujú charakteristiku a postavenie rodiny, ešte patria napr. názory českého sociológa O. Matouška, ktorý rodiny vymedzuje ako funkčne neklinické a klinické.

Práve druhá skupina je pomerne obsiahla a patrí sem napríklad rodina s alkoholikom alebo inak závislým členom, rodina s delikventom, rodina utečencov, rodina s vážne chorým resp. s psychicky narušeným členom, rodina kde je prítomné násilie, zneužívanie a zanedbávanie (Matoušek, O., 1993, s. 86).

Môžeme povedať, že tieto delenia dopĺňajú názory Z. Helusa, ktorý analyzoval typy problémovo zaťažených rodín, z ktorých v súčasnosti prichádza do škôl najviac žiakov. Sú to rodiny nezrelé (rodičia nedozreli v oblasti životných hodnôt a životného spôsobu, v oblasti citov a osobných skúseností), rodiny preťažené (konfliktami, narodením ďalšieho, dieťaťa, citovým strádaním, ochorením člena rodiny, bytovými a ekonomickými problémami), ďalšie problémy sa hromadia v ambiciózných a perfekcionistačkých rodinách, autoritátorských, ale aj protekcionistačkých, či naopak liberálnych a improvizujúcich.

Vážny problém je v odkladajúcich rodinách (rodičia majú tendenciu dieťa zverovať do výchovnej starostlivosti iným) a v rodinách disociovaných, s vážne narušenými vnútornými i vonkajšími vzťahmi rodiny a jej izolovanosťou (Helus, Z., 2007, s. 153).

Na základe narušených vzťahov v rodine uvádza P. Ondrejko (1999, s. 74) skupinu rizikových rodičov do ktorej patria:

- ľudia s anomálnym vývojom osobnosti,
- ľudia s agresívnymi povahovými rysmi,
- ľudia impulzívni,
- ľudia trpiaci neurotickými poruchami,

- Ľudia závislí od drog, alkoholu alebo iných návykových látok,
- Ľudia, ktorí sa v mladistvom veku stávajú rodičmi, sú nezrelí, nedostatočne vyspelí,
- Ľudia chronicky žijúci v strese,
- Ľudia spoločensky aj profesionálne neúspešní,
- Ľudia dlhodobo nezamestnaní.

Výchova dieťaťa predstavuje vzájomný vzťah rodičov a detí, kde obaja vychovávajú a zároveň sú vychovávaní, pričom rodič to robí zámerne, vedome, s určitým výchovným cieľom, a dieťa pôsobí nezámerne, teda spontánne a živelne.

Snahou rodičov je vychovať z dieťaťa čestného a svedomitého človeka, čo vo veľkej miere rozhoduje o tom, ako sa uplatnia vnútorné podmienky, vrodené predpoklady a výchova samotná sa tak stáva neoddeliteľnou súčasťou života človeka až do obdobia dospelosti.

Optimálna situácia pre všestranný vývin osobnosti dieťaťa je práve v rodine, kde dominuje láska a náklonnosť k dieťaťu, trpezlivosť, vzájomné porozumenie a spoločný výchovný cieľ rodičov. Vzhľadom na zameranie našej práce považujeme za dôležité, aby sa rodičia detí so špeciálnymi edukačnými potrebami v spolupráci s pedagogickými pracovníkmi v liečebno-výchovnom sanatóriu snažili aplikovať na dieťa vhodné výchovné zásady a metódy tak, aby dosiahlo úspechy primerané jeho schopnostiam.

3.3 Kooperácia liečebno-výchovného sanatória a rodiny pri eliminácii špecifických porúch učenia a správania dieťaťa

U každého dieťaťa s poruchami učenia a správania sa stretávame s iným, len pre neho charakteristickým obrazom, ktorý je dynamickým výsledkom vzájomného pôsobenia činiteľov jeho telesnej a duševnej výbavy a sociálnych a ďalších vplyvov.

Základom pre špecifický postup pri ich vzdelávaní je vytvorenie pozitívneho vzťahu medzi učiteľom, vychovávateľom, psychológom, špeciálnym pedagógom, liečebným pedagógom, klientom a jeho rodinou.

P. Říčan (In Seidler, P. - Kurincová, V., 2005, s. 94) hovorí o vysoko individualizovanom prístupe k deťom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Cieľom je dieťa pripraviť tak, aby sa mohlo čo najskôr zaradiť do svojho prostredia

s nádejou, že obstojí voči jeho nárokom a že aj toto prostredie bude k nemu pristupovať vrúcne a s porozumením.

Jednou z podmienok, ktoré výrazne ovplyvňujú proces reedukácie a eliminácie porúch správania a učenia dieťaťa je efektívna kooperácia pedagogických pracovníkov s rodičmi dieťaťa. V odborných publikáciách nachádzame niekoľko foriem kooperácie rodiny a školy.

Vzhľadom k zameraniu našej práce uvádzame kooperáciu vychovávateľa, ako významného činiteľa výchovnej práce, s rodinou dieťaťa a ostatnými pedagogickými pracovníkmi v liečebno-výchovnom sanatóriu. Samotná spolupráca sa odlišuje spôsobom jej realizácie a intenzitou záujmu zo strany rodičov. Na základe toho S. Štech (In Kurincová, V. - Slezáková, T., 2009, s. 126 - 127) rozdeľuje rodičov do nasledujúcich skupín:

- prvú skupinu tvoria rodičia od prehnane starostlivých až po úplne nezodpovedných,
- druhá skupina rodičov vyjadruje ich postoj k neúspechom dieťaťa, ktorý môže mať viacero podôb - od agresívneho, nekompromisného, primeraného, až po ochranársky,
- tretia skupina vyjadruje vzťah rodiča k učiteľovi, vychovávateľovi a výchovno-vzdelávacej inštitúcii, v ktorej sa vyskytujú rodičia nevšímaví, ľahostajní, arogantní, ale aj rodičia, ktorí si pedagógov vážia, uznávajú ich kompetencie a profesionálny prístup.

Inú typológiu rodičov, vychádzajúcu z miery ich spolupráce so školou, v našom prípade so špeciálnym výchovným zariadením, vymedzujú D. Kostrub a S. Kikušová (In Kurincová, V. - Slezáková, T., 2009, s. 128) nasledovne:

- rodičia plne aktívne spolupracujúci, ktorí akceptujú autoritu pedagógov, so záujmom o dianie v škole a školskom zariadení a s vlastnou angažovanosťou,
- rodičia aktívne spolupracujúci, vcelku schvaľujú činnosť, podporujú školu, zapájajú sa do aktivít, avšak často na základe subjektívnych pocitov vyjadrujú kritiku,
- rodičia pasívne spolupracujúci, nie vždy akceptujú autoritu pedagóga, zúčastňujú sa aktivít, ale vystupujú v nich ako pasívni poslucháči a pozorovatelia,
- rodičia občas pasívne spolupracujúci, ktorí majú minimálny záujem o dianie v školskom zariadení a sú výrazne kritickí a nespravodliví voči pedagógom, do spolupráce vstupujú len na vyzvanie pedagóga,

- rodičia nespolupracujúci vôbec, ktorí nemajú záujem o podporu dieťaťa, neprejavujú žiadnu iniciatívu a kooperačný kontakt je možné s nimi nadviazať veľmi ťažko.

Pri realizácii výchovno-vzdelávacích, reedukačných a kompenzačných intervencií je dôležitá jednotnosť postupu a kooperácia všetkých pracovníkov tvoriacich terapeutický tím. Jednu z foriem kooperácie tvorí komunita.

Táto predstavuje jednu z foriem a prostriedkov realizácie metód výchovy. Deťom poskytuje príležitosti pre emocionálne korekcie, ako aj pre sociálne učenie. Jej činnosť sa zameriava na hrové a uvoľňovacie aktivity, zoznamovacie, skupinové hry, psychodiagnostické, arteterapeutické, muzikoterapeutické činnosti, prípadne relaxačné cvičenia (Zelina, M., 1994, s. 142).

Základným východiskom práce v komunite je režimová aplikácia skupinových foriem práce opierajúca sa o časový harmonogram dňa a týždňa a systém bodovania a hodnotenia. Individuálna forma práce je viazaná hlavne na psychológa, liečebného a špeciálneho pedagóga.

Komunitu tvoria všetci zamestnanci a klienti liečebno-výchovného sanatória, ktorí sú na liečebno-výchovnom pobyte, prípadne hostia (rodičia). Toto fórum dáva svojim členom práva a majú voči nemu aj určité záväzky a povinnosti. Na komunite sa riešia všetky dôležité otázky života liečebno-výchovného sanatória, výchovné, vzdelávacie problémy klientov, odovzdávajú sa dôležité informácie, prezentujú sa názory a prebieha najmä diskusia. Komunita sa vyjadruje o sporných situáciách a problémoch, ktoré sa nedajú vyriešiť v skupine. Tieto stretnutia vedie stabilná dvojica (riaditeľ a vedúci výchovy), v prípade ich neprítomnosti je určená náhradná dvojica. Stretnutia sa konajú denne v pravidelnom čase. Pred komunitným stretnutím je krátka operatívna porada odborných pracovníkov, v ktorej sa upresňujú okruhy a problémy, ktoré sa budú na komunite riešiť. Aj po komunitnom stretnutí je priestor pre odborných pracovníkov, ktorí sa vyjadrujú k udalostiam riešeným na komunite (Liečebno-výchovné sanatórium v Bratislave, http://www.lvsba.sk/o_nas_viac.htm).

Spomenutá forma spolupráce spočíva vo vzájomnej výmene informácii a realizácii spoločných výchovno-vzdelávacích postupov. Jej intenzita vedie k pochopeniu významu vzájomnej kooperácie, spočívajúcej v prehĺbení starostlivosti o klienta. Terapeutický tím tak vytvára pozitívnu klímu samotného zariadenia, v ktorej formou malých krokov výrazne napomáha svojim klientom nadobudnúť často krát stratenú dôveru vo vlastné sily a schopnosti, s cieľom úspešne ich integrovať medzi intaktnú populáciu rovesníkov.

ZÁVER

Našou prioritnou snahou bolo pozdvihnúť dôležitosť a význam vychovávateľskej profesie vo vzťahu k vychovávaným v liečebno-výchovných sanatóriách.

Je dôležité, aby všetci pedagogickí pracovníci, v našom prípade vychovávatelia považovali svoju profesiu za poslanie a nie za prácu, lebo svojim kladným prístupom môžu veľa pozitívne ovplyvniť život mnohých, ktorí by možno bez ich pomoci len ťažko prechádzali cez mnohé prekážky a strasti na cestách životom. To znamená, že by mali byť facilitátorom, ktorý pomáha vychovávaným prekonávať nástrahy, ktoré sa v živote každého z nás často vyskytnú. Vychovávateľská profesia ako sme už spomínali patrí medzi pomáhajúce profesie a preto je nenahraditeľná. Výchovný proces je procesom veľmi zložitým a náročným, lebo vychovávateľ a vychovávaný v ňom vystupujú do mnohostranných vzťahov.

Za nemenej dôležitý považujeme individuálny prístup pedagógov pri práci s klientmi liečebno-výchovných sanatórií. Vychádzame z poznania, že každý človek je jedinečný, líšiaci sa od iných ľudí v jednotlivých zložkách i štruktúre svojej osobnosti. Vo svojej podstate je každý človek iný, či už z hľadiska biologického, psychického, či sociálneho.

Niekedy ide o nepatrné rozdiely, ktoré sa môžu prejaviť v náročných životných situáciách, inokedy sú za určitých okolností výraznejšie a hlbšie. A práve tieto rozdiely spôsobia, že človek je iný, výnimočný, čím narúša zaužívané konvencie a vymyká sa bežným spoločenským normám a zvyklostiam sociálnej skupiny, v ktorej žije.

Tak, ako intaktné deti, majú aj deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami svoje túžby a sny. Dosiahnuť v živote úspech, získať uznanie, prežívať radosť z vlastných krokov - to všetko môžu získať, keď im naša spoločnosť vytvorí adekvátne podmienky pre vlastný rozvoj, s ohľadom na ich jedinečnosť.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ALÁČOVÁ, E. 2003. O nočnej práci vychovávateľa. In *Vychovávateľ*. ISSN 0139-6919, 2003, roč. 49, č. 1, s. 23.
- BAŇÁR, J. 2005. *Supervidovaná odborná prax*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2005. 8 s. Nepublikovaný študijný materiál.
- BELKOVÁ, V. 2004. *Podiel školy a rodiny na náprave dyslexie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004. 191 s. ISBN 80-8055-911-0.
- BELKOVÁ, V. - KMEŤOVÁ, D. 2004. *Dyslexia, dysgrafia a dyskalkúlia a ich náprava*. Žilina : Inštitút priemyselnej výchovy, vzdelávacie a rekvalifikačné centrum, 2004. 122 s. ISBN 80-8070-315-9.
- BEŇO, M. - ŠIMČÁKOVÁ, Ľ. - HENRICH, J., 2006. *Rodičia o súčasnej škole*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2006. 314 s. ISBN 80-7098-441-4.
- DUCHÁČKOVÁ, O. 1981. *Pedagogika pre vychovávateľov* (učebnica pre stredné pedagogické školy). Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981. 266 s.
- DUNOVSKÝ, J. 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha : Avicenum, 1986. 139 s.
- ĎURIC, Ľ. - GRÁC, J. - ŠTEFANOVIČ, J. 1991. *Pedagogická psychológia*. Bratislava : Jaspis, 1991. 331 s. ISBN 80-900477-6-9.
- HÁJEK, B. - HOFBAUER, B.- PÁVKOVÁ, J. 2008. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha : Portál, 2008. 239 s. ISBN 978-80-7367-473-1.
- HARTL, P. - HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.
- HELUS, Z. 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada Publishing, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HORŇÁKOVÁ, M. 2003. *Liečebná pedagogika pre pomáhajúce profesie*. Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2003. 133 s. - ISBN 80-968927-6-2.
- HRONCOVÁ, J. - HUDECOVÁ, A. - MATULAYOVÁ, T. 2000. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2000. 293 s. ISBN 80-8055-427-7.
- KAČÁNI, V. - VIŠŇOVSKÝ, Ľ. 2005. *Psychológia a pedagogika pomáhajú škole*. Bratislava : Iris. 2005. 198 s. ISBN 80-89018-85-8.
- KUČERA, J. 1988. *Výchova mimo vyučovania v stredných odborných školách*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 157 s.

- KURINCOVÁ, V. – SLEZÁKOVÁ, T. 2009. *Žiak na začiatku školskej dochádzky*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2009. 157 s. ISBN 978-80-8094-457-5.
- Liečebno-výchovné sanatórium v Bratislave*. [online]. [cit. 2009-12-15]. Dostupné na internete: <http://www.lvsba.sk/o_nas_viac.htm.>
- Liečebno-výchovné sanatórium Čakany*. [online]. [cit. 2009-12-15]. Dostupné na internete: <<http://lvszscakany.edupage.org/about/?subpage=2&>.>
- Liečebno-výchovné sanatórium Košice – Barca*. [online]. [cit. 2010-01-02]. Dostupné na internete: <<http://www.uvplp.sk/Liecebno-vychovne-sanatorium.168.0.html>. >
- Liečebno-výchovné sanatórium Lubochňa – dolina*. [online]. [cit. 2010-02-05]. Dostupné na internete: <<http://www.lvs-lubochna.info/>.>
- LEVČÍKOVÁ, M. a kol. 2009. *Výchovné štandardy. Obsahové a výkonové štandardy pre špeciálne výchovné zariadenia*. [online]. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. 2009. [cit. 2010-03-10]. Dostupné na internete: <http://www.statpedu.sk/documents//24/standardy_2009/vychovne_standardy_st_sk_vek_adolescent_LVS-RC-DC.pdf. >
- MARTIŠKOVÁ, V. 2000. *Organizácia vyučovania a učenia detí s poruchami učenia a správania*. Nitra : Liečebno-výchovné sanatórium. 2000. 29 s. Nepublikovaný metodický materiál.
- MASARIK, P. a kol. 1995. *Teória školskej a mimoškolskej výchovy*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995. 133 s. ISBN 80-88738-92-X.
- MATĚJČEK, Z. - DYTRYCH, Z. 1997. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha : Grada Publishing, 1997. 187 s. ISBN 80-7169-587-4.
- MATOUŠEK, O. 1993. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
- MIHAL'OVOVÁ, J. 2005. Týranie detí ako spoločenský problém. In *ASPEKTin - feministický webzín*. [online]. 2005. [cit. 2010-04-08]. Dostupné na internete: <http://www.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=21&IDclanok=143. ISSN 1225-8982. >
- MUNDEN, A.- ARCELUS, J. 2002. *Poruchy pozornosti a hyperaktivita*. Praha : Portál, 2002. 119 s. ISBN 80-7178-625-X.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. 1999. *Sociálna patológia ako predmet pozornosti sociálnej práce, sociálnej pedagogiky a vychovávateľstva*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1999. 124 s. ISBN 80-88868-47-5.

- POKORNÁ, V. 2001. *Teorie a náprava vývojových poruch učení a chování*. Praha : Portál, 2001. 333 s. ISBN 80-7178-570-9.
- PRŮCHA, J.- WALTEROVÁ, E.- MAREŠ, J. 2001. *Pedagogický slovník*. 3. roz. vyd. Praha : Portál, 2001. 322 s. ISBN 80-7178-579-2.
- RINK, J. E. 2005. *Praktická pedagogika*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005. 91 s. ISBN 80-223-2133-8.
- SEIDLER, P. - KURINCOVÁ, V. 2005. *(In)akosti v edukačnom prostredí*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. 242 s. ISBN 80-8050-839-9.
- SOBOTKOVÁ, I., 2001. *Psychologie rodiny*. Praha : Portál, 2001. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- SÝKOROVÁ, 2010. *Informácie o činnosti Liečebno - výchovného sanatória* [elektronická pošta]. Správa pre: Dagmar BARCAJOVÁ. 2010-03-15 [cit. 2005-02-08]. Osobná komunikácia.
- Súkromné liečebno-výchovné sanatórium Senec*. [online]. [cit. 2010-03-20]. Dostupné na internete: <<http://www.slvs-senec.sk/PrijmanieKlientov.html>. <http://www.slvs-senec.sk/>>
- ŠULAVÍK, J. 2001. *Metafilozofické implikácie psychoterapie*. 2. vyd. Bratislava : Album, 2001. 203 s. ISBN 80-968667-1-0.
- TURČEK, K. 2000. *Psychopatologické a sociálno – patologické prejavy u detí a mládeže*. Bratislava : Iris, 2000. 133 s. ISBN 80-89018-06-8.
- VAŠEK, Š. 2003. *Základy špeciálnej pedagogiky*. Bratislava : Sapiaientia, 2003. 210. s. ISBN 80-968797-0-7.
- VAŠEK, Š. 1994. *Špeciálna pedagogika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. 245 s. ISBN 80-08-01217-X.
- Vyhláška č. 323/2008 Z. z. Ministerstva školstva Slovenskej republiky zo 6. augusta 2008 o špeciálnych výchovných zariadeniach. [online]. [cit. 2010-02-15]. Dostupné na internete: <http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Vyhlasaky/2008_323.pdf. >
- Vyhláška č. 437/2009 Z. z. Ministerstva školstva Slovenskej republiky z 20. októbra 2009, ktorou sa ustanovujú kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky pre jednotlivé kategórie pedagogických zamestnancov a odborných zamesnancov. [online]. [cit. 2010-03-15]. Dostupné na internete: <http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Vyhlasaky/437_2009.pdf. >
- Vzdelávací program pre žiakov s poruchou aktivity a pozornosti*. [online]. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. 2009. [cit. 2010-02-15]. Dostupné na internete: <http://www.psychology.sk/vp_aktivita_12.pdf. >

- Zákon č. 245/2008 Z. z. O výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.* [online]. [cit. 2010-02-10]. Dostupné na internete: <http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Zakony/245_2008.pdf.>
- Zákon č. 305/2005 Z. z. z 25. mája 2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.* [online]. [cit. 2010-02-20]. Dostupné na internete: <http://www.upsvarlm.szm.com/pdf/305_2005.pdf.>
- ZELINA, M. 2004. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. Bratislava : SPN, 2004. 231 s. ISBN 80-10-00456-1
- ZELINA, M. 1994. *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava : Iris, 1994. 162 s. ISBN 80-967013-4-7.
- ZELINKOVÁ, O. 2003. *Poruchy učení*. 10. vyd. Praha : Portál, 2003. 263 s. ISBN 80-7178-800-7
- ŽILOVÁ, A. 2002. Pomáhajúce profesie učiteľ a vychovávateľ a sociálna spôsobilosť empatie. In *Vychovávateľ* . ISSN 0139-6919, 2002, roč. 47, č. 8, s. 27 – 30.